

**T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
GÜZEL SANATLAR ENSTİTÜSÜ
GELENEKSEL TÜRK SANATLARI ANASANAT DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**16.YY ÇİNİ KANDİLLERİN FORM, DESEN ÖZELLİKLERİ ve YENİ
KANDİL FORMU ÖNERİLERİ**

**Hazırlayan
Emre ATIRCIOĞLU**

**Danışman
Yrd. Doç. Vedat KACAR**

İZMİR-2012

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “16. yy Çini Kandillerin Form, Desen Özellikleri ve Yeni Kandil Formu Önerileri” adlı çalışmamın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

29.06/2012

Emre ATIRCIOĞLU

TUTANAK

Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü' nün ^{05.07.2012} tarih ve ¹¹ sayılı toplantısında oluşturulan jüri, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin ¹⁸ maddesine göre ^{6.1.5} Anasanat Dalı öğrencisi ^{Emre Atırcıoğlu} nin "16.yy Çini Kandillerin Form, Desen Özellikleri ve Yeni Kandil Formu Önerileri" konulu tezi/projesi incelenmiş ve aday ^{06.08.2012} tarihinde, saat ^{11.00} da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini/projesini savunmasından sonra ⁶⁰ dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından jüri üyelerine sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin/projenin ^{başarılı} olduğuna oy ^{birliği} ile karar verildi.

BAŞKAN

Yrd. Doç. Vedat KAÇI

ÜYE

Yrd. Doç.
Xilla Cengiz
KUL

ÜYE

Yrd. Doç. Cander Büngeç

**YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ TEZ/PROJE
VERİ FORMU**

Tez/Proje No:

Konu Kodu:

Üniv. Kodu:

- Not: Bu bölüm merkezimiz tarafından doldurulacaktır

**Tez/Proje Yazarının
Soyadı:** ATIRCIOĞLU

Adı: Emre

Tezin/Projenin Türkçe Adı: 16.yy Çini Kandillerin Form, Desen Özellikleri ve Yeni
Kandil Formu Önerileri

Tezin/Projenin Yabancı Dildeki Adı: 16th Century Ceramic Mosque Lamps Form,
Pattern Features And Suggestions For New Candle Form.

**Tezin/Projenin Yapıldığı
Üniversitesi:** D.E.Ü.

Enstitü: G.S.E.

Yıl: 2012

Diğer Kuruluşlar:

Tezin/Projenin Türü:

Yüksek Lisans:

Dili: Türkçe

Doktora:

Sayfa Sayısı: 80

Tıpta Uzmanlık:

Referans Sayısı: 17

Sanatta Yeterlilik:

Tez/Proje Danışmanlarının

Ünvanı: Yrd. Doç.

Adı: Vedat

Soyadı: KACAR

Türkçe Anahtar Kelimeler:

- 1- Cami Kandilleri
- 2- Çini
- 3- Çömlek
- 4- Türk Çini Sanatı
- 5- Seramik

İngilizce Anahtar Kelimeler:

- 1- Mosque Lamps
- 2- Tile
- 3- Pottery
- 4- The Art of Turkish Tiles
- 5- Ceramic

Tarih:/...../2012

İmza:

Tezimin Erişim Sayfasında Yayınlanmasını İstiyorum.

Evet

Hayır

ÖZET

16. yy Osmanlı çini ve seramik sanatında cami kandilleri önemli bir yere sahiptir. Dönemin dini yapıları için özel olarak üretilmişlerdir. 16.yüzyıldan günümüze ulaşan tüm çini ve seramikler Saray'a, dini yapılara veya diğer önemli binalara aittir. Bu yapıların yangın ve doğal afetlere dayanıklı olmaları çini kandillerin önemli bir kısmının da günümüze kadar ulaşmasını sağlamıştır. Bunların haricinde geçmişte bir şekilde yurt dışına çıkarılarak yabancı müzelere götürülen Osmanlı dönemi çini ve seramikleri mevcuttur ki aralarında cami kandilleri sayıca önemli yer tutar.

Bu araştırmanın amacı; 16. yy da Osmanlı devrinde üretilmiş çini cami kandillerinin tarihsel gelişiminin ortaya konulması, desen, form özelliklerinin araştırılması ve yeni kandil formu önerileri sunmaktır.

Günümüzde birçok İznik seramik formu gibi kandillerinde birebir üretimleri süs eşyası olarak yapılmaktadır. İşte bu aşamada geçmişte sadece dini mimaride kullanılan, günümüzde ise süs eşyası olarak üretilen çini kandilleri, çağın sosyal- kültürel ihtiyaç ve beğenisine hitap eden daha geniş bir kullanım alanına sahip gelenekselden ilham alan işlevsel ve dekoratif tasarımlar ortaya koymak amacıyla yeni kandil formları tasarlanarak üretilmiştir.

ABSTRACT

Mosque lamps have an important place in 16th century Ottoman tile and ceramic art. They are produced specially for the religious architectures of the era. All of the tiles and ceramics extanted today's world belong to The Palace, religious architectures and other important buildings. These buildings' feature of being fire and natural disaster-resistant allowed an important part of the candles to come until today. Apart from these, there are Ottoman tiles and ceramics taken to the foreign museums somehow in the past and mosque lamps take an important place among them.

The aim of this research is to present the historical development of ceramic mosque lamps produced in 16th century Ottoman era, to investigate their form and pattern features and to offer new candle form suggestions.

Today, like most of the Iznik ceramic forms, lamps are produced as ornaments, as well. At this stage, tile lamps used only in religious architecture in the past and produced as ornaments in today's world are produced by designing new lamp forms so as to present something that addresses social-cultural need and taste of the era with a wide area of usage and something inspired from the tradition, functional and decorative.

ÖNSÖZ

16.yüzyıl Osmanlı dönemi Türk Çini ve Seramik sanatının zirvede olduğu klasik dönemdir. Bu dönemin bir getirisi olarak çini kandillerin boyut, form, desen ve teknik özellikleri bakımından en güzel örneklerini görürüz. “16.yy Çini Kandillerin Form, Desen Özellikleri ve Yeni Kandil Formu Önerileri” başlıklı bu araştırmada amacımız, Türk kültüründe geleneksel form ve desenlerle tasarlanmış çini kandillerin geçmişte yapılmış örneklerini belgeleyerek, Geleneksel Türk Çini, Seramik Sanatı ve günümüz tasarım anlayışı içinde yeni örnek tasarımlar sunabilmektir.

Araştırmanın ve uygulamaların her aşamasında değerli fikir ve yardımlarıyla beni yönlendiren tez danışmanım Sayın Yrd. Doç. Vedat KACAR’a, değerli yardımlarını esirgemeyen Sayın Arş. Gör. İrem PALA’ya ve maddi manevi desteklerini esirgemeyen aileme teşekkür ederim.

Emre ATIRCIOĞLU

İÇİNDEKİLER

16.YY ÇİNİ KANDİLLERİN FORM, DESEN ÖZELLİKLERİ ve YENİ KANDİL FORMU ÖNERİLERİ

	Sayfa
YEMİN METNİ	ii
TUTANAK	iii
Y.Ö.K. DÖKÜMANTASYON MERKEZİ TEZ VERİ FORMU	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
ÖNSÖZ	vii
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR	x
FOTOĞRAF LİSTESİ	xi
GİRİŞ	1

I. BÖLÜM

OSMANLI DÖNEMİ TÜRK ÇİNİ SANATINDA KANDİLLERİN TARİHSEL GELİŞİMİ

1.1. Osmanlı Dönemi Türk Çini Sanatının Gelişimi.....	3
1.2. Osmanlı Dönemi Çini Kandillerin Tarihsel Gelişimi.....	4

II. BÖLÜM

OSMANLI DÖNEMİ (16.YY) ÇİNİ KANDİLLERİN ÖZELLİKLERİ

2.1. Çini Kandillerin Form Özellikleri.....	8
2.2. Çini Kandillerin Kompozisyon Özellikleri.....	32
2.3. Çini Kandillerin Teknik Özellikleri.....	64

III. BÖLÜM

YENİ KANDİL FORMU ÖNERİLERİ ve UYGULAMALAR

3.1. Yeni Kandil Formu Önerileri.....	67
3.2. Uygulama süreci.....	67
3.3. Dekor Tekniđi.....	68
3.4.Uygulamalar.....	69
SONUÇ.....	77
KAYNAKÇA.....	79
ÖZGEÇMİŞ	

KISALTMALAR

- a.g.e.:** Adı geçen eser
a.g.m.: Adı geçen makale
a.g.md.: Adı geçen madde
a.g.t.: Adı geçen tez
Ans.: Ansiklopedi
Arş. Gör: Araştırma Görevlisi
Bkz.: Bakınız
C.: Cilt
cm.: Santimetre
Yük :Yükseklik
Enst.: Enstitüsü
Env. no.: Envanter numarası
İ.Ö. : İsa'dan önce
İ.S. : İsa'dan sonra
M.Ö.: Milattan önce
M.S.: Milattan sonra
Prof.: Profesör
S.: Sayı
s.: Sayfa
T.C.: Türkiye Cumhuriyeti
Üniv.: Üniversite
Yard. Doç.: Yardımcı Doçent
Y.: Yıl
Yay.: Yayın
YY.: Yüzyıl

FOTOĞRAF LİSTESİ

- Şekil 1:** İznik çini kandil formları kesit görüntüleri.....9
- Şekil 2:** Resim 18 deki kandilin teknik çizimi, Ölçek ¼ , ölçü mm.....20
- Fotoğraf 1:** Toprak kandiller. (<http://www.sadberkhanimmuzesi.org.tr/yesholyland/page?n=Oil-lamp-Info.kategori&tkid=8&oid=17&aid=46&hl=tr>).....5
- Fotoğraf 2:** ‘Memlük cam Kandil, Mosque lamp for the Mausoleum of Amir Aydakin al 'Ala'l al-Bunduqdar Mamluk period (1250-1517), shortly after 1285(www.metmuseum.org/toath/works-of-art/17.190.985).....5
- Fotoğraf 3:** Milet tipi kandil (Oktay Aslanapa, Şerare Yetkin, Ara Altun, **İznik Çini Fırınları Kazısı II. Dönem 1981-1988**, İstanbul Araştırma Merkezi, 1989).....6
- Fotograf 4:** Gümüş Cami Kandili, yükseklik: 31 cm, (Nurhan Atasoy, Julian Raby, **Iznik, The Pottery Of Ottoman Turkey, Alexandra Press In London 1989**).....8
- Fotoğraf 5:** Mavi Beyaz Çini Kandil, İznik, yaklaşık 1495-1505, yükseklik(yük): 27,2, (Çinili Köşk müzesi, İstanbul 2012).....10
- Fotoğraf 6:** Mavi Beyaz Çini Kandil, İznik, yaklaşık 1510 yük:28cm - ağız çapı 17 cm. (Nurhan Atasoy, Julian Raby, **Iznik**).....11
- Fotoğraf 7:** Mavi Beyaz Çini Kandil, İznik, yaklaşık 1510 yük: 27,6 cm ağız çapı 17 cm (Nurhan Atasoy, Julian Raby, **Iznik**).....12
- Fotoğraf 8:** Mavi Beyaz Çini Kandil, İznik, yaklaşık 1510 yük: 28,5 cm ağız çapı 17 cm. (Nurhan Atasoy, Julian Raby, **Iznik**).....12
- Fotoğraf 9:** Mavi Beyaz Çini Kandil, İznik, yaklaşık 1510 yük: 27,8 cm (Nurhan ATASOY, Julian RABY, **Iznik**).....13
- Fotoğraf 10:** Mavi Beyaz Çini Kandil, İznik, yaklaşık 1510, yük: 21,9 cm (http://www.britishmuseum.org/research/search_the_collection_database/search_object_image.aspx, 23.05.2012).....14

Fotoğraf 11: Mavi Beyaz Çini Kandil, İznik, yaklaşık 1512, yük: 22,3 cm (Nurhan Atasoy, Julian Raby, Iznik).....	15
Fotoğraf 12: Mavi Beyaz Çini Kandil, İznik, yaklaşık 1512, yük: 21,5 cm (Nurhan Atasoy, Julian Raby, Iznik).....	15
Fotoğraf 13: Mavi Beyaz Çini Kandil, İznik, yaklaşık 1512, yük: 21 cm (Nurhan Atasoy, Julian Raby, Iznik).....	16
Fotoğraf 14: Mavi Beyaz Çini Kandil, İznik, yaklaşık 1512, yük: 22,5 cm(Nurhan Atasoy, Julian Raby, Iznik).....	17
Fotoğraf 15: Mavi Beyaz Çini Kandil, İznik, yaklaşık 1515 yük: 30 cm (http://www.islambook.net/bbs/archiver/showtopic-4185-3.aspx , 24.05.2012).....	17
Fotoğraf 16: Mavi Beyaz Çini Kandil, İznik yaklaşık 1515 yük: 33,2 cm (Nurhan Atasoy, Julian Raby, Iznik).....	18
Fotoğraf 17: Askı topu, İznik yaklaşık 1522 yük: 13,4 cm, (Nurhan Atasoy, Julian Raby, Iznik).....	19
Fotoğraf 18: Çini Kandil, İznik yaklaşık 1522 yük: 36,5 cm, (Nurhan Atasoy, Julian Raby, Iznik).....	19
Fotoğraf 19: Çini Kandil, İznik Yaklaşık 1535-45 yük:19 cm (İsmail Ünal, Çini Kandiller , 85 s.).....	21
Fotoğraf 20: Çini Kandil, İznik Yaklaşık 1535-45 yük:15.3cm (http://www.britishmuseum.org/research/search_the_collection_database/search_object_image.aspx , 25.05.2012).....	22
Fotoğraf 21: Çini Kandil, İznik Yaklaşık 1549 yük: 38.5cm (Nurhan Atasoy, Julian Raby, Iznik).....	23
Fotoğraf 22: Süleymaniye Camii Kandili, Yaklaşık 1557 yük: 48.2cm (http://collections.vam.ac.uk/item/O9232/lamp-unknown/ , 25.05.2012).....	24
Fotoğraf 23 Çok Renkli Çini Kandil, yaklaşık 1560-70 yük: 48 cm (Çinili Köşk Müzesi, İstanbul 2012).....	25

Fotoğraf 24: Çok Renkli Çini Kandil, yaklaşık 1560-70, yük: 49 cm. (Nurhan Atasoy, Julian Raby, Iznik).....	26
Fotoğraf 25: Çok Renkli Çini Kandil, İznik Yaklaşık 1570-75, yük: 43,4 cm. (Nurhan Atasoy, Julian Raby, Iznik).....	27
Fotoğraf 26: Çok Renkli Çini Kandil, İznik. Yaklaşık 1580-85, yük: 26,5 cm. (Nurhan Atasoy, Julian Raby, Iznik).....	27
Fotoğraf 27: Çok Renkli Çini Kandil İznik Yaklaşık 1580 yük: 29,5 cm. (Nurhan Atasoy, Julian Raby, Iznik).....	28
Fotoğraf 28: Çini Kandil, İznik. Yaklaşık 1580 yük: 44 cm, (Nurhan Atasoy, Julian Raby, Iznik).....	29
Fotoğraf 29: Çok Renkli Çini Kandil İznik Yaklaşık 1580-85 yük: 32,2 cm. (Walters Art Museum, http://art.thewalters.org/detail/28411/mosque-lamp/ , 28.05.2012).....	30
Fotoğraf 30: Çok Renkli Çini Kandil İznik Yaklaşık 1580-85 yük: 29,8 cm (The Metropolitan Museum of Art. http://www.metmuseum.org/toah/works-of-art/14.40.731 , 28.05.2012).....	30
Fotoğraf 31: Çok Renkli Çini Kandil İznik. Yaklaşık 1590-95 yük: 30,5 cm (The Cleveland Museum of Art.....	31
Fotoğraf 32: Mavi Beyaz Çini Kandil, İznik yaklaşık 1495-1505, yük: 27,2, (Çinili Köşk müzesi, İstanbul 2012).....	33
Fotoğraf 33: Mavi Beyaz Çini Kandilin ayak kesiti.....	33
Fotoğraf 34: Mavi Beyaz Çini Kandilin boyun kısmından bir kesit.....	34
Fotoğraf 35: Mavi Beyaz Çini Kandilin gövde kısmından bir kesit.....	34
Fotoğraf 36: Mavi Beyaz Çini Kandil, İznik, yaklaşık 1510 yük:28cm - ağız çapı 17 cm. (Nurhan Atasoy, Julian Raby, Iznik).....	35
Fotoğraf 37: Mavi Beyaz Çini Kandilin ayak kesiti.....	35

Fotoğraf 38: Mavi Beyaz Çini Kandilin kaidesinin taban kesiti. (http://www.britishmuseum.org/research/search_the_collection_database/search_object_image.aspx , 26.05.2012).....	36
Fotoğraf 39: Mavi Beyaz Çini Kandilin gövde kısmı. (http://www.britishmuseum.org/research/search_the_collection_database/search_object_image.aspx , 26.05.2012).....	36
Fotoğraf 40: Mavi Beyaz Çini Kandilin boyun kısmından bir kesit.....	37
Fotoğraf 41: Mavi Beyaz Çini Kandil, İznik, yaklaşık 1510 yük :27.6 cm ağız çapı 17 cm (Nurhan Atasoy, Julian Raby, Iznik).....	38
Fotoğraf 42: Mavi Beyaz Çini Kandil, İznik, yaklaşık 1510 yük :28.5 cm ağız çapı 17 cm. (Nurhan Atasoy, Julian Raby, Iznik).....	39
Fotoğraf 43: Mavi Beyaz Çini Kandil, İznik, yaklaşık 1510, yük: 21,9 cm (http://www.britishmuseum.org/research/search_the_collection_database/search_object_image.aspx , 23.05.2012)	40
Fotoğraf 44: Mavi Beyaz Çini Kandilin kaidesinin taban kesiti.....	40
Fotoğraf 45: Mavi Beyaz Çini Kandilin gövde kısmı. (http://www.britishmuseum.org/research/search_the_collection_database/search_object_image.aspx , 26.05.2012).....	41
Fotoğraf 46: Mavi Beyaz Çini Kandilin gövde kısmından bir kesit.....	41
Fotoğraf 47: Mavi Beyaz Çini Kandilin süslemesinden bir kesit.....	42
Fotoğraf 48: Mavi Beyaz Çini Kandilin boyun kısmından bir kesit.....	42
Fotoğraf 49: Mavi Beyaz Çini Kandil, İznik, yaklaşık 1512, yük: 22,3 cm (Nurhan Atasoy, Julian Raby, Iznik).....	43
Fotoğraf 50: Mavi Beyaz Çini Kandil, İznik, yaklaşık 1512, yük: 21,5 cm (Nurhan Atasoy, Julian Raby, Iznik).....	44

Fotoğraf 51: Mavi Beyaz Çini Kandil, İznik, yaklaşık 1512, yük: 21 cm, (Nurhan Atasoy, Julian Raby, Iznik).....	45
Fotoğraf 52: Mavi Beyaz Çini Kandil, İznik, yaklaşık 1512, yük: 22,5 cm, (Nurhan Atasoy, Julian Raby, Iznik).....	46
Fotoğraf 53: Mavi Beyaz Çini Kandil, İznik, yaklaşık 1515 yük: 30 cm (http://www.islambook.net/bbs/archiver/showtopic-4185-3.aspx , 24.05.2012).....	47
Fotoğraf 54: Mavi Beyaz Çini Kandil, İznik yaklaşık 1515 yük: 33,2 cm (Nurhan Atasoy, Julian Raby, Iznik).....	48
Fotoğraf 55: Çini Kandil, İznik yaklaşık 1522 yük: 36,5 cm, (Nurhan Atasoy, Julian Raby, Iznik).....	49
Fotoğraf 56: Çini Kandil, İznik Yaklaşık 1535-45 yük:19 cm (İsmail Ünal, Çini Kandiller , 85 s.).....	50
Fotograf 57: Çini Kandil, İznik Yaklaşık 1535-45 yük:15.3cm (http://www.britishmuseum.org/research/search_the_collection_database/search_object_image.aspx , 25.05.2012).....	51
Fotoğraf 58: Çini Kandil, İznik Yaklaşık 1549 yük: 38.5cm (Nurhan Atasoy, Julian Raby, Iznik).....	52
Fotoğraf 59: Çini kandilin kaide kesiti.....	52
Fotoğraf 60: Çini kandilin gövde kısmı.....	53
Fotoğraf 61: Süleymaniye Camii Kandili, Yaklaşık 1557 yük: 48.2cm (http://collections.vam.ac.uk/item/O9232/lamp-unknown/ , 25.05.2012).....	54
Fotoğraf 62: Çok Renkli Çini Kandil, yaklaşık 1560-70 yük: 48 cm (Çinili Köşk müzesi, İstanbul 2012).....	55
Fotoğraf 63: Çok Renkli Çini Kandil, yaklaşık 1560-70, yük: 49 cm. (Nurhan Atasoy, Julian Raby, Iznik).....	56

Fotoğraf 64: Çok Renkli Çini Kandil, İznik Yaklaşık 1570-75, yük: 43,4 cm. (Nurhan Atasoy, Julian Raby, Iznik).....	57
Fotoğraf 65: Çok Renkli Çini Kandil, İznik. Yaklaşık 1580-85, yük: 26,5 cm. (Nurhan Atasoy, Julian Raby, Iznik).....	58
Fotoğraf 66: Çok Renkli Çini Kandil İznik Yaklaşık 1580 yük: 29,5 cm. (Nurhan Atasoy, Julian Raby, Iznik).....	59
Fotoğraf 67: Çini Kandil, İznik. Yaklaşık 1580 yük: 44 cm, . (Nurhan Atasoy, Julian Raby, Iznik).....	60
Fotoğraf 68: Çok Renkli Çini Kandil İznik Yaklaşık 1580-85 yük: 32,2 cm. (Walters Art Museum, http://art.thewalters.org/detail/28411/mosque-lamp/ , 28.05.2012).....	61
Fotoğraf 69: Çok Renkli Çini Kandil İznik Yaklaşık 1580-85 yük: 29.8 cm (The Metropolitan Museum of Art. http://www.metmuseum.org/toah/works-of-art/14.40.731 , 28.05.2012).....	62
Fotoğraf 70: Çok Renkli Çini Kandil İznik. Yaklaşık 1590-95 yük: 30.5cm (The Cleveland Museum of Art. The Cleveland Museum of Art.....	63
Fotoğraf 71: Süleymaniye Camii Kandili, Yaklaşık 1557 yük: 48.2cm.....	66
Fotoğraf 72: Seramik Abajur, 40,5 x 30 cm, 2012.....	69
Fotoğraf 73: Seramik Abajur, 25,5 x 19 cm, 2012.....	70
Fotoğraf 74: Seramik Abajur, 24 x 20 cm, 2012.	71
Fotoğraf 75: Seramik Form, 32,5 x 15, 5 cm, 2012.....	72
Fotoğraf 76: Seramik Abajur, 32 x 21 cm, 2012.	73
Fotoğraf 77: Seramik Abajur, 27, 5 x 18 cm, 2012.....	74
Fotoğraf 78: Seramik Abajur, 27, 5 x 20 cm, 2012.....	75
Fotoğraf 79: Seramik Abajurlar, sağdan sola; 12 x10 - 10, 5 x 7, 5 – 6, 5 x 6,5 – 12 x 10 cm.....	76

GİRİŞ

Kandil içine yağ ve fitil koyularak yakılan çeşitli maddelerden yapılmış bir aydınlatma aracıdır. Kandiller, tarihsel süreç içerisinde mimaride kullanılan ve gelişme gösteren önemli aydınlatma elemanlarıdır. Bu elemanlar bir yandan buldukları yer ve mekânlarda aydınlatma esasına göre yerleştirilirken diğer yandan da tasarım ve üzerindeki bezemelerle görünüşleri bakımından daha estetik hale getirilmeye çalışılmıştır. Ateşli meşalelerle başlayan aydınlatma tasarımı, 16.yüzyılda kandillere, mumlara, şamdanlara dönüşmüş; günümüzde ise çok daha farklı formlarla mimari ile bütünleşmiştir.

İslam coğrafyasında Memlük, Selçuk ve Osmanlılar devrindeki kandillerin tip ve teknikleri antik devir örneklerinden çok farklıdır. Memlük kandilleri 13 -14. üncü yüzyıla ait olmakla birlikte camdandır. Kaide, gövde ve boyun kısımlarından meydana gelmiştir. 16. Yüzyıl Osmanlı çini kandilleri şekil bakımından Memlük kandillerine benzeseler de farklı bir olgunluğa erişmişlerdir. Osmanlı kandilinde form, ortalama bilezik şeklinde kaide, şişkin bir karın ve konik bir boyundan meydana gelmiştir.

15.yy.sonu ve 16.yy Osmanlı dönemi Türk Çini sanatının zirvede olduğu klasik dönemdir. Bu dönemin bir getirisi olarak çini kandillerin boyut, form, desen ve teknik özellikleri bakımından en güzel örneklerini görürüz. 16. yüzyılın başlarından itibaren keskin birleşmeler ve köşeler yumuşamış, kulplar büyüyerek boyun üzerine çıkmış, yuvarlak şişkin gövde armudileşmiştir. Eserlerdeki süslemede daha stilize, natüralist çiçekler, dallar ve yapraklar kullanılmış, 15. yy da görülen kufi yazılar yerini sülüs hat' a bırakmıştır. Ayrıca bu devirde kobalt rengin tonları da kullanılmıştır.

Çini kandillerin akustik amaçlarla “özellikle dua okunan bölümün üstünde bir küme olarak asılmaları sesin yankısını azaltma gibi bir işlevi olduğunu düşündürebilir”.¹ Çini cami kandilleri, Osmanlı devri çiniciliğinde ayrı bir özellik taşırlar. Bunlar diğer çini evani gibi, ticaret maksadı ile günlük ihtiyaçlar için yapılmamış sureti mahsusa da ısmarlanarak yaptırılmış parçalardır. Türk Müzelerinde,

¹ Nurhan Atasoy ve Julian Raby, **Iznik, The Pottery of Ottoman Turkey**, Alexandra Press in London 1989, 41 s.

Dünya Müzelerinde ve hususi koleksiyonlarda bulunan katalog edilmiş çini kandillerin miktarı otuzu aşmaz. Bu rakam, bulunacağına kani olduğumuz, bilinmeyen yerlerde kalmış veya neşredilmemiş olanlarla biraz artacaksa da fazla bir yükselme olmayacaktır. Esasen Çini evani arasında en az imal edilenidir. Kandiller mimarî eserlerde süs eşyası olmaktan ileri gidememiştir.²

Dini yapılarda aydınlatma ihtiyacını gören ve dekoratif unsur olarak kullanılan kandiller, bu çalışmada, *16.yy Osmanlı dönemi Çini Kandiller* olarak sınırlandırılmıştır. Konumuz genel çerçevesiyle Çini Kandillerin form ve kompozisyon özellikleri olduğu için aydınlatma ile ilgili birçok teknik detaya girilmemiştir.

Araştırmada Türk Çini Sanatına ilişkin yazılı ve görsel kaynaklardan yararlanılmıştır. Kandiller ile ilgili kitap, makale, bildiri, ansiklopedi, sözlük, dergi, katalog web sayfaları gibi yayımlanmış çalışmalara ek olarak yayımlanmamış yüksek lisans ve doktora tezleri de araştırılmıştır. İzmir ve İstanbul'da üniversite ve kent içindeki kütüphanelerde görsel ve yazılı kaynaklardan istifade edilmiştir.

Araştırma üç bölümden oluşan bir plana göre ele alınmıştır. Birinci bölümde, Osmanlı dönemi Türk Çini Sanatı ve 16.yy çini kandillerin tarihsel gelişimi hakkında bilgi verilmiştir. İkinci bölümde, 16.yy çini kandillerin form ve kompozisyon özellikleri yurt içinde ve yurt dışındaki müze ve koleksiyonlarda mevcut bulunan yirmi altı adet örneğin kataloğu hazırlanarak açıklanmıştır. Üçüncü bölümde ise teknik ve teknolojik imkânlardan yararlanılarak bu günün bakış açısıyla geçmişe göndermeler yaparak tasarlanmış yeni kandil formu önerileri uygulamalar başlığı altında sunulmuştur.

² Asuman Kolsuk, "Osmanlı Devri Çini Kandilleri", **Türk Etnografya Dergisi**, sayı: XV Türk Tarih Kurumu Basımevi Ankara 1976, 73 s.

I. BÖLÜM

OSMANLI DÖNEMİ TÜRK ÇİNİ SANATINDA KANDİLLERİN TARİHSEL GELİŞİMİ

1.1. Osmanlı Dönemi Türk Çini Sanatının Gelişimi

Türk çini ve seramik sanatının gelişimi 1071 de Türklerin Anadolu'nun hâkimiyetini ellerine geçirmesiyle başlar. Anadolu Selçuklu döneminde özgün bir anlayışla gelişen çini ve seramik sanatı, Erken Osmanlı döneminde Selçuklu etkilerinin sürdüğü bir geçiş dönemi yaşamıştır.

14. yüzyıl ikinci yarısı 15.yüzyılda esas merkez İznik olmak üzere, daha ağırlıklı olarak Ege bölgesinde ve Anadolu'nun çeşitli yörelerinde oldukça monoton bir renk bezeme programına sahip, çoğunlukla koyu mavi tonlarında soyut bitkisel ve geometrik şekillerle bezeli seramikler ve kırıklar bulunmuştur, bunlar ilk olarak Milet kazılarında bulunup yayınlandıklarından yayınlara "Milet tipi" olarak geçmiştirler.³

Anadolu Selçuklularının başarılı bezemeleri, Osmanlı döneminde, sarayın da büyük desteğiyle gelişmiş, yeni teknik ve üslûpta eserlerin oluşumuna olanak sağlamıştır. 15. yüzyılın sonu 16. yüzyılın başı, Osmanlı çini ve seramik sanatında yeni bir dönemin başlangıcıdır. Bu dönemde faaliyet gösteren en önemli üretim merkezi İznik'tir. Osmanlı saray nakkaşhanesinde usta nakkaşların elinden çıkan desenler, İznik'e yollanıp orada uygulanıp, pişirilmektedir⁴.

16. yüzyıl ortalarından başlayarak çini sanatının Osmanlı mimarî süslemesinde büyük atılımla önemli bir yer işgal ettiğini izleriz. Özellikle yapı içinin bezeme elemanı olan 16.-17. yüzyıl çinilerinde Türk çini sanatının en üst düzey örnekleriyle karşılaşırız. 16. yüzyılda başta İznik, ikinci planda Kütahya atölyeleri Osmanlı çini yapım merkezi olur.⁵ Klâsik Osmanlı çağının seramikleri mimarî bezemedeki örneklerle desen, kalite ve teknik bakımından paralellik gösterir. İznik ve Kütahya'da

³ Gönül Öney, **Başlangıcından Bugüne Türk Sanatı** Türk Çini ve Seramik Sanatı, Türkiye İş Bankası Kültür Yay. 292 s.

⁴ Sitare Turan Bakır, **İznik Çinileri ve Gülbenkyan Koleksiyonu**, Kültür Bakanlığı yay, 12 s.

⁵ Öney, **a.g.e.**, 294 s.

üretilen seramikler form çeşitlilikleri ile mavi- beyaz grubunu da aşarlar. 14. yüzyıl sonu 16. yüzyıl başlarında büyük gelişme gösteren mavi- beyaz seramikler klâsik dönem seramiklerinin öncüsüdür. 16. yüzyıl ortalarından 17. yüzyıl sonlarına kadar uzanan dönemde Osmanlı seramik sanatının en zengin ve çeşitlilik gösteren örnekleri verilir.⁶

Anadolu Selçuklu döneminde özgün kimliğini oluşturmaya başlayan çini sanatı beylikler devrinde geçirdiği sentez ile Osmanlı döneminde imparatorluğun imkânlarıyla adeta doruk noktasına ulaşmıştır. Devletin gücü ile doğru orantılı olan çini ve seramik sanatı imparatorluğun çöküş sürecinde zarar görmüştür. Osmanlı devrinin sonlarına doğru devletin ekonomik vs. çöküşüyle İznik atölyeleri kapanmış en son çabayla İstanbul'da damat İbrahim tarafından bir atölye kurulmuş, fakat oda İznik taklitlerinden öteye gidememiş kalitesiz hamur desen ve bovalarıyla rağbet göremeyip kapanmıştır. Bayrağı alan Kütahya günümüzde de çini atölye çalışmalarını sürdürmektedir.

1.2. Osmanlı Dönemi Çini Kandillerin Tarihsel Gelişimi

Kandil içine yağ ve fitil koyularak yakılan çeşitli maddelerden yapılmış bir aydınlatma aracıdır. Geçmiş antik devre kadar uzanmaktadır. İslam coğrafyasında Memlük, Selçuk ve Osmanlılar devrindeki kandillerin tip ve teknikleri antik devir örneklerinden çok farklıdır. Memlük kandilleri 13 -14. üncü yüzyıla ait olmakla birlikte camdandır. Kaide, gövde ve boyun kısımlarından meydana gelmiştir. Araştırmanın konusu olan 16. Yüzyıl Osmanlı çini kandilleri şekil bakımından Memlük kandillerine benzeseler de farklı bir olgunluğa erişmişlerdir. **(bkz. fotoğraf 2)** Bir Osmanlı kandilinin formu ortalama bilezik şeklinde kaide, şişkin bir karın ve konik bir boyundan meydana gelmiştir.

⁶ Öney, a.g.e., 300 s.

Fotoğraf 1: Toprak kandiller. (<http://www.sadberkhanimmuzesi.org.tr/yesholyland/page?n=Oil-lamp-Info.kategori&tkid=8&oid=17&aid=46&hl=tr>, 19.05.2012)

Fotoğraf 2: ‘Memlük cam Kandil, Mosque lamp for the Mausoleum of Amir Aydakin al 'Ala'l al-Bunduqdar Mamluk period (1250-1517), shortly after 1285(www.metmuseum.org/tooth/works-of-art/17.190.985, 23.05.2012)

Erken Osmanlı devrinde Selçuklu geleneğinin devamı olarak toprak kandiller kullanılmaktaydı. Günlük hayatta yaygın olarak kullanılan kandillerin Beylikler devri örneklerine çok rastlamamaktayız. Oktay ASLANAPA, Şerare YETKİN ve Ara ALTUN’ un *İznik Çini Fırınları kazısı II. Dönem* adlı kitabında yer alan Erken Osmanlı devrine ait bir örnekte (**bkz. fotoğraf 3**) kandilin kırmızı hamurdan astarlı, kısa bir boyun, basık küre şeklinde bir gövdeden meydana geldiğini ve Milet tipinde yapılmış olduğunu anlıyoruz.

Fotoğraf 3: Milet tipi kandil (Oktay Aslanapa, Şerare Yetkin, Ara Altun, **İznik Çini Fırınları Kazısı II. Dönem 1981-1988**, İstanbul Araştırma Merkezi, 1989, 217 s.)

Osmanlı dönemi çini kandilleri incelediğimizde erken tarihli örneklerin tamamının küçük ebatlarda olduğu söylenebilir. İlk dönem Osmanlı çini kandilleri kalıpla yapılmış konik boyunlu, şişkin gövdeli, üç ufak yapışık kulplu ve yüksek ayaklıdır. 15.yüzyılın ortalarına doğru keskin çıkıntılar, düzleşmiş gövde kavisli bir şekil almıştır.

15. yüzyılda desen: Hatai, rumi, hendesi şekiller, helezonlar, bulutlar, bantlar, arabesk motifler, örgü bantları, düğümlemeler, kufi ve sülüs yazılardır. Renk: mavi ve mavinin muhtelif tonlarıdır. Erken devir eserlerde mavi daha ziyade siyaha yakın, devrin ortalarına doğru renk açılmıştır. Sır: kalın, parlak ve düzgündür. Parçaların ayak kenarları müstesna her tarafını kaplar. Sır çatlağı ve kabarıklıkları mevcut değildir.⁷

15.yy.sonu ve 16.yy Osmanlı dönemi Türk Çini sanatının zirvede olduğu klasik dönemdir. Bu dönemin bir getirisi olarak çini kandillerin boyut, form, desen ve teknik özellikleri bakımından en güzel örneklerini görürüz. 16. yüzyılın başlarından itibaren keskin birleşmeler ve köşeler yumuşamış, kulplar kabarıklaşarak boyun üzerine çıkmış, yuvarlak şişkin gövde armudileşmiştir. Eserlerdeki süslemede daha stilize, natüralist çiçekler, dallar ve yapraklar kullanılmış, 15. yy da görülen kufi yazılar yerini sülüs hat' a bırakmıştır. Ayrıca bu devirde kobalt rengin tonları da kullanılmıştır.

⁷ Kolsuk, a.g.e., 80 s.

16. yüzyılda öne çıkan diğer bir grup çok renkli kandillerdir. Günümüzde arkeoloji müzelerine bağlı Çinili Köşk Müzesinde sergilenen çok renkli iki kandil adeta birer abide şeklindedir. 49 cm yüksekliğinde heybetli görünüşleri ve kulpları arasındaki yarım küre kabartmalarıyla diğer örneklerden ayrılırlar. Gövde armudi şeklinde, ağız dışarı kıvrık, yüksek üç kulp, ayak kısmının ortası delik ve içeri doğru bombelidir. Çok renkli üslupta lacivert, beyaz, yeşil, firuze, siyah ve kabarık mercan kırmızısı kullanılmıştır. Sırlar fevkalade parlak, kalın ve pürüzsüzdür. Dekorda natüralist stilize çiçekler kullanılmıştır.

Çini kandillerin akustik amaçlarla “özellikle dua okunan bölümün üstünde bir küme olarak asılmaları sesin yankısını azaltma gibi bir işlevi olduğunu düşündürebilir”.⁸ Çini cami kandilleri, Osmanlı devri çiniciliğinde ayrı bir özellik taşırlar. Bunlar diğer çini evani gibi, ticaret maksadı ile günlük ihtiyaçlar için yapılmamış sureti mahsusa da ısmarlanarak yaptırılmış parçalardır. Türk Müzelerinde, Dünya Müzelerinde ve hususi koleksiyonlarda bulunan katalog edilmiş çini kandillerin miktarı otuzu aşmaz. Bu rakam, bulunacağına kani olduğumuz, bilinmeyen yerlerde kalmış veya neşredilmemiş olanlarla biraz artacaksa da fazla bir yükselme olmayacaktır. Esasen Çini evani arasında en az imal edilenidir. Kandiller mimarî eserlerde süs eşyası olmaktan ileri gidememiştir.⁹

Genel itibari ile bakıldığında dönemin birçok teknik özelliğinin görüldüğü eserler olan çini kandiller cam türdeşleri gibi ışığı iyi aktaramadıklarından dolayı dekoratif unsurlar olarak kullanılmışlardır. Günümüzde çini kandillere bazı tarihi yapılarda ve müzelerde rastlanmaktadır, Kütahya ve İznik te bazı atölyelerde çini kandillerin birebir üretimleri yapılmaktadır.

⁸ Nurhan Atasoy ve Julian Raby, **a.g.e.**, 41 s.

⁹ Kolsuk, **a.g.e.**, 73 s.

II. BÖLÜM

OSMANLI DÖNEMİ (16.YY) ÇİNİ KANDİLLERİN ÖZELLİKLERİ

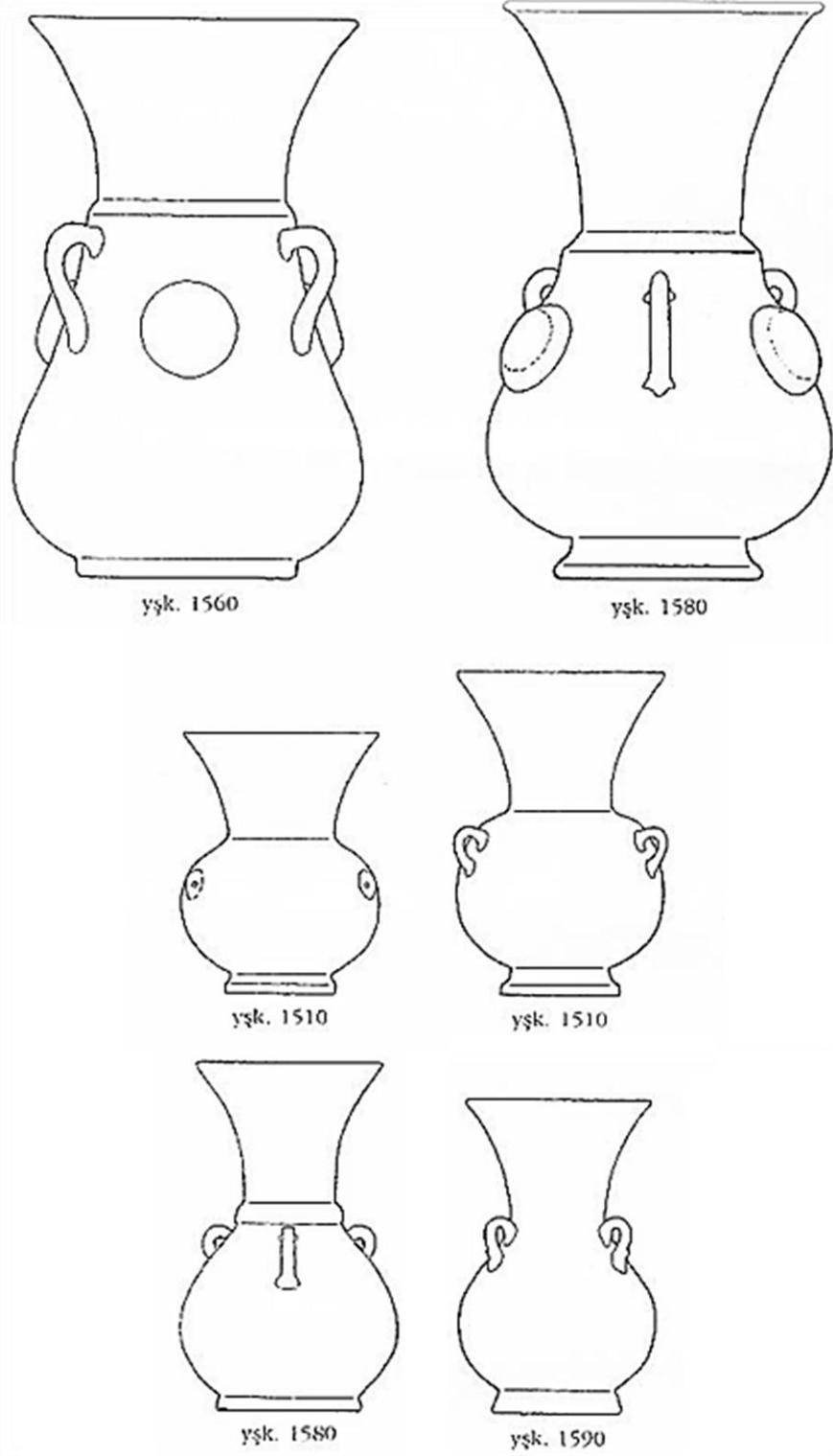
2.1. Çini Kandillerin Form Özellikleri

Günümüze ulaşan çini kap örneklerinin başında kandiller gelir. Yalnızca cami ve türbe gibi dinsel yapılarda kullanılmak üzere özel sipariş niteliğinde olan çini kandiller genel olarak birbirlerine çok yakın form özelliklerinde üretilmişlerdir. ‘Genelde, formlar bodur ve köşeli olanlardan zarif ve sağlam kavislilere kadar değişmektedir. En erkeni olan Bayezid Türbesi örnekleri, form bakımından bazı Memlûk cam tipleriyle kıyaslanabilir, daha sonrakiler ise Osmanlı değerli maden kandillerine bağlanıyor’¹⁰ (**Bakınız. “bkz” fotoğraf 4**). 16. Yüzyılda üretilmiş kandillerde omuz seviyelerinde üç adet kulp bulunur. Bu kulplar vasıtası ile kandiller zincirle tavana asılarak kullanılmıştır. Tamamına yakını armudi gövdeli, bilezik kaideli ve boyun kısmı yukarıya doğru genişleyen, ağızda en geniş noktasına ulaşan form yapısındadır. Araştırmanın konusu olan 16. Yüzyıl a ait çini kandiller bu bölümde kronolojik sıraya göre form açısından incelenerek açıklanmıştır.

Fotoğraf 4: Gümüş Cami Kandili, yükseklik: 31 cm, (Nurhan Atasoy, Julian Raby, **Iznık, The Pottery Of Ottoman Turkey, Alexandra Press In London 1989**).

¹⁰ Nurhan Atasoy ve Julian Raby, **a.g.e.**, 263 s.

Şekil 1: İznik çini kandil formları kesit görüntüleri (Nurhan Atasoy, Julian Raby, **Iznık**)

Fotoğraf 5 te yer alan örnek 15.yüzyılın sonu 16.yüzyıl başlarına tarihlenmektedir. Mavi beyaz grubun ilk örneklerindedir. Bilezik şeklinde kaide üzerinde armudi gövde yer alır. Boyun kısmı dar başlayarak ağızda genişler. Gövdeye yapışık üç küçük kulp, zincir takılarak kandilin tavana asılmasını sağlar.

Fotoğraf 5: Mavi Beyaz Çini Kandil, İznik, yaklaşık 1495-1505, yükseklik(yük): 27,2, (Çinili Köşk müzesi, İstanbul 2012).

Yaklaşık 1510 yılına tarihlenen dört adet kandil form bakımından birbirilerine çok benzer. (bkz. fotoğraf 6.7.8.9) Yüksek bilezik şeklinde kaide, kulplar karın üzerinde daha kabarık, ağız kısmı yayvan ve boğaz kısmı uzundur. Dört kandil formunda da oval hatlar hakimdir.

Fotoğraf 6: Mavi Beyaz Çini Kandil, İznik, yaklaşık 1510 yük:28cm - ağız çapı 17 cm. (Nurhan Atasoy, Julian Raby, **İznik**)

Fotoğraf 7: Mavi Beyaz Çini Kandil, İznik, yaklaşık 1510 yük: 27,6 cm ağız çapı 17 cm (Nurhan Atasoy, Julian Raby, **İznik**)

Fotoğraf 8: Mavi Beyaz Çini Kandil, İznik, yaklaşık 1510 yük: 28,5 cm ağız çapı 17 cm. (Nurhan Atasoy, Julian Raby, **İznik**)

Fotoğraf 9: Mavi Beyaz Çini Kandil, İznik, yaklaşık 1510 yük: 27,8 cm (Nurhan ATASOY, Julian RABY, İznik)

Fotoğraf 10, 11 ve 12 de yer alan kandiller basık ve geniş karınlı armudi bir gövdeye sahiptir. Bu kandillerde gövde kısımları biraz daha kübiktir. Gövdenin üzerinden direk ağza doğru istikrarlı şekilde genişleyen boyun kısmı ağza ulaştığında formun en geniş noktasını oluşturur. Gövdenin üst kısmında birer boncuğu andıran üç küçük zarif kulp gövde üzerindeki desenlerin tam göbek noktasına gelecek şekilde simetrik olarak konumlandırılmıştır. Ayak kısmı ise hafif yüksek bilezik şeklindedir.

Fotoğraf 10: Mavi Beyaz Çini Kandil, İznik, yaklaşık 1510, yük: 21,9 cm
(http://www.britishmuseum.org/research/search_the_collection_database/search_object_image.aspx, 23.05.2012)

Fotoğraf 11: Mavi Beyaz Çini Kandil, İznik, yaklaşık 1512, yükseklik: 22,3 cm (Nurhan Atasoy, Julian Raby, **İznik**)

Fotoğraf 12: Mavi Beyaz Çini Kandil, İznik, yaklaşık 1512, yükseklik: 21,5 cm (Nurhan Atasoy, Julian Raby, **İznik**)

Fotoğraf 13 de yer alan yer alan çini kandil basık ve geniş gövdeden oluşur. Boyun gövde üzerinden yükselerek ağız kısmında kandilin en geniş kısmını oluşturur. **Fotoğraf 14** te yer alan kandilde küreselleşmiş bir gövde üzerinde üç adet küçük kulp yer alır. Kulpların konumlandırılmasında muhtemelen dekorun kompozisyon yapısının ve formun genel dinamiği etkili olmuştur.

Fotoğraf 13: Mavi Beyaz Çini Kandil, İznik, yaklaşık 1512, yük: 21 cm (Nurhan Atasoy, Julian Raby, **Iznık**)

Fotoğraf 14: Mavi Beyaz Çini Kandil, İznik, yaklaşık 1512, yük: 22,5 cm(Nurhan Atasoy, Julian Raby, **Iznik**)

Fotoğraf 15 te yer alan kandil 1515 yılına tarihlenir. Kısa ayaklı geniş, uçları geriye kıvrık kulplu ve ağız daha dışarı kıvrıktır.¹¹ Boyun ve karın birbirine yakın yüksekliktedir. Gövde yüksek ve yumuşak köşelidir.

Fotoğraf 15: Mavi Beyaz Çini Kandil, İznik, yaklaşık 1515 yük: 30 cm
(<http://www.islambook.net/bbs/archiver/showtopic-4185-3.aspx>, 24.05.2012)

¹¹ İsmail Ünal, **Çini Kandiller**, Türk Sanatı Araştırma ve İncelemeleri II. İstanbul.1969, 86 s.

Fotoğraf 16: Mavi Beyaz Çini Kandil, İznik yaklaşık 1515 yük: 33,2 cm (Nurhan Atasoy, Julian Raby, **Iznik**)

1515 tarihli kandilin formu (**bkz. fotoğraf 16**) daha önceki mavi beyaz örneklerden farklıdır. Kısa bilezik şeklinde kaidenin üzerinde gövde basık küre biçimindedir. Boyun dar bir kavisle ağza doğru genişler. Kulplar daha büyük ve ince, uçları dışa doğru kıvrıktır.

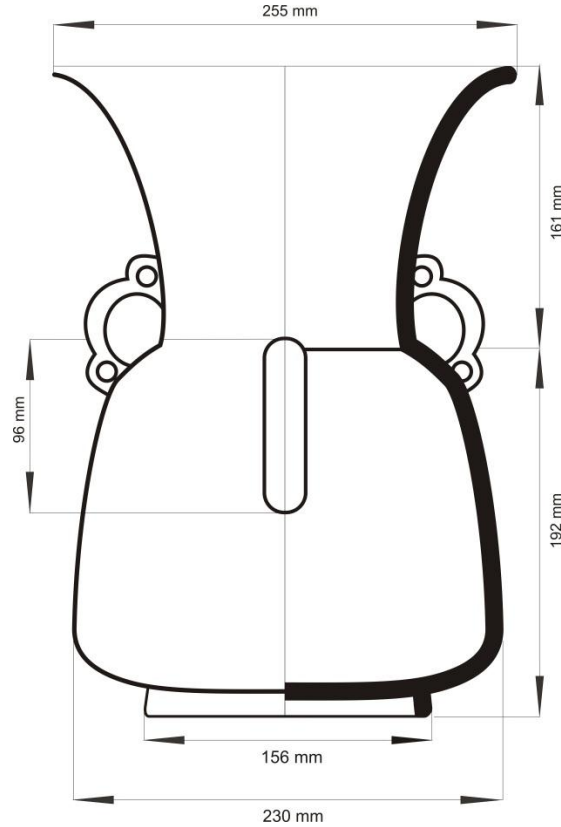
Fotoğraf 17: Askı topu, İznik yaklaşık 1522 yük: 13,4 cm, (Nurhan Atasoy, Julian Raby, İznik)

Fotoğraf 18: Çini Kandil, İznik yaklaşık 1522 yük: 36,5 cm, (Nurhan Atasoy, Julian Raby, İznik)

Küre ya da yumurta biçimli askı toplar kandillerin üzerine gelecek biçimde kandille aynı ya da ayrı bir zincirle asılır. (bkz. fotoğraf 17) Bu örneklerin 'cami topları' ya da 'seramik yumurta' olarak adlandırılması belki de aynı amaçla kullanılan devekuşu yumurtalarından ayırt edilebilmeleri içindi.¹² Askı topların işlevine ilişkin olarak Nurhan ATASOY, Julian RABY'nin IZNIK kitabında yuvarlak ve kaygan yüzeyli olan bu nesnelerin farelerin zincirlerden inip kandillerin içindeki yağı içmelerine engel olmak amacıyla kullanıldıklarından bahsedilmektedir.

Fotoğraf 18 de yer alan çini kandil farklı bir form örneği teşkil eder. Köşeli yüksek gövde üzerinde boyun ağza doğru genişler ve kaidesi sığdır. Bu kandilde asıl dikkat çekici olan kulp sayısının fazla olması ve form üzerindeki konumunun diğer kandillere göre farklı olmasıdır. Diğer örneklerde genelde üç kulp varken bu örnekte altı kulp vardır. Kulplar birbirleri ile çakışmayacak şekilde simetrik bir biçimde üç tanesi boyunda üç tanesi de gövde de konumlandırılmıştır.

Şekil 2: Resim 18 deki kandilin teknik çizimi, Ölçek ¼ , ölçü mm.

¹² Nurhan Atasoy ve Julian Raby, a.g.e., 41 s.

Fotoğraf 19: Çini Kandil, İznik Yaklaşık 1535-45 yük:19 cm (İsmail Ünal, **Çini Kandiller**, 85 s.)

İznik yapımı kandil (**bkz. Fotoğraf 19**) bilezik şeklinde kaide, basık geniş armudi bir gövde kısa bir boyundan oluşur. Gövde ile boyun arasında geçişi sağlayan yumuşak köşeli bir çıkıntı vardır. Kulplar omuz üzerinde uçları hafif kalkıktır ve köşeli hatlar tamamen kaybolmuştur.

1530-40 yıllarına tarihlenen bir diğerkandil (bkz. fotoğraf 20) form bakımından bir önceki örneğe benzer. Bilezik şeklinde ayak ve basık armudi gövdeden oluşur. Kulplar omuz hizasındadır üst kısımları yukarı doğru kavislenir ve alt kısımları da dışa doğru kıvrıktır. Gövde ile boynun birleşme noktasında keskin bir daralmadan sonra boyun gövdeye oranla daha dar çapta yükselir ve ağza doğru genişler

Fotoğraf 20: Çini Kandil, İznik Yaklaşık 1535-45 yük:15.3cm
(http://www.britishmuseum.org/research/search_the_collection_database/search_object_image.aspx, 25.05.2012)

Fotoğraf 21: Çini Kandil, İznik Yaklaşık 1549 yük: 38.5cm (Nurhan Atasoy, Julian Raby, İznik)

Çok renkli süslemeli bu cami kandilinin (bkz. fotoğraf 21) form ölçüleri ortalamanın üzerindedir. Kalın ve yüksek bilezik şeklinde kaidenin üzerinde alt kısmı şişkin üste doğru daralan yüksek armudi gövdeden oluşmaktadır. Gövdeye oranla kısa boyun köşeli bir girintiden sonra başlar ve ağza doğru genişler. Formla orantılı biçimde omuz hizasındaki üç kulp büyük ve kavislidir.

Fotoğraf 22: Süleymaniye Camii Kandili, Yaklaşık 1557 yük: 48.2cm
(<http://collections.vam.ac.uk/item/O9232/lamp-unknown/>, 25.05.2012)

‘Süleymaniye cami’ne ait kandilin diğer klasik form örneklerinin aksine ağız daha dışarı kıvrık gövde içeri basık ve bir münhani çizmektedir. Üç parçadan müteşekkil olduğu gövde boyun üzerindeki ufki beyaz hatlardan anlaşılmaktadır.’¹³ (bkz. fotoğraf 22) Armudi gövdesi daha yüksek kulpları daha büyük ve çıkık, boyun kısmı da gövdeye göre daha kısadır. Kulpların arasında yarım küre şeklinde üç kabartma yer alır. Ayak kısmı basık ve halka şeklindedir.

¹³Arthur Lane, *Ars Orientalis*, Vol.2, Ottoman Pottery of Iznik, 1957, 281 s.

Fotoğraf 23 Çok Renkli Çini Kandil, yaklaşık 1560-70 yük: 48 cm (Çinili Köşk Müzesi, İstanbul 2012).

48 cm yüksekliğindeki kandil (**bkz. fotoğraf 23**) günümüze ulaşan kandiller içinde en büyük forma sahip dört örnekten biridir. Abidevi gövde armudî şekilde, alçak ayaklıdır. Gövde - boyun birleşim kısmında keskin köşeli içeri doğru bir girinti vardır. Boyun daha dar bir çapta başlayarak ağız kısmına doğru dışarı kıvrılır, yüksek üç kulpludur. ‘Kaide içeri doğru bombeli ve ortası deliktir’.¹⁴ Kulpların arasında yarım küre şeklinde üç çıkıntı yer alır.

¹⁴ Kolsuk, a.g.e., 85 s.

Fotoğraf 24: Çok Renkli Çini Kandil, yaklaşık 1560-70, yük: 49 cm. (Nurhan Atasoy, Julian Raby, **Iznik**)

49 cm yüksekliğindeki bir başka büyük kandilde (**bkz. fotoğraf 24**) gövde - boyun birleşim kısmında keskin köşeli içeri doğru bir girinti vardır. Boyun gövdeye oranla daha dar bir çapta başlayarak ağız kısmına doğru dışarı kıvrılır. Gövde, armudi şeklindedir. ‘Yüksek yivli kaidesi yarım kubbe şeklinde içeri basık ve ortası deliktir’.¹⁵ İri üç kulpun arasında yarım küre şeklinde üç çıkıntı yer alır.

¹⁵ Kolsuk, a.g.e., 86 s.

Fotoğraf 25: Çok Renkli Çini Kandil, İznik Yaklaşık 1570-75, yük: 43,4 cm.

(Nurhan Atasoy, Julian Raby, **Iznik**)

43 cm yüksekliği ile hallice büyük olan diğer bir kandilde(**bkz. fotoğraf 25**) basık kaide üzerinde geniş armudi gövde yer alır. Gövde ile orantılı geniş boyun dar bir kavisle ağza doğru genişler. İri üç kulp gövdenin üst kısmında yer alır. Kandil önceki örneklere göre daha kaba bir forma sahiptir

Fotoğraf 26: Çok Renkli Çini Kandil, İznik. Yaklaşık 1580-85, yük: 26,5 cm.

(Nurhan Atasoy, Julian Raby, **Iznik**)

1580'lere tarihlenen kandil (**bkz. fotoğraf 26**) form itibariyle daha çok mavi beyazlara benzer. Armudi gövdenin üst kısmında kulpların tepeleri boyna yakın şekilde yerleştirilmiştir. Kaidesi tabana doğru genişleyen bilezik şeklindedir.

Fotoğraf 27: Çok Renkli Çini Kandil İznik Yaklaşık 1580 yük: 29,5 cm. (Nurhan Atasoy, Julian Raby, Iznık)

16. yüzyılın son çeyreğine ait kandilin formu (**bkz. fotoğraf 27**) geniş bilezik şeklinde kaide ve armudi gövdenin üzerinde dar başlayan fakat ağza doğru genişleyen uzun boyundan oluşur. Önceki örneklerde boyun ile gövde arasındaki geçiş köşeli bir çıkıntı ile sağlanırken örnekte bu kısım bilezik şeklindedir. Kulplar üç adettir ve forma göre küçüktür.

Fotoğraf 28: Çini Kandil, İznik. Yaklaşık 1580 yük: 44 cm, (Nurhan Atasoy, Julian Raby, **Iznık**)

44 cm'lik boyu ile heybetli ve bir o kadar da estetik kandil, (**bkz. fotoğraf 28**) yüksek ve eğimli kaide, armudi bir gövde ve gövdede ki eğimi devam ettirerek ağza doğru açılan boyundan oluşur. Üç kulp gövdenin üst kısmında formun genel ölçüleriyle orantılı büyüklüktedir. Boyun ile gövde arasında formun iki parçadan imal edildiğini düşündüren yumuşak köşeli dar bir çıkıntı vardır. 16 yüzyılın son çeyreğine ait zarif bir kandil formudur.

Fotoğraf 29: Çok Renkli Çini Kandil İznik Yaklaşık 1580-85 yük: 32,2 cm. (Walters Art Museum, <http://art.thewalters.org/detail/28411/mosque-lamp/>, 28.05.2012)

16. yüzyılın son çeyreğine tarihlenen (**bkz. fotoğraf 29**) kandil döneminin form özelliklerini yansıtır. Geniş bilezik şeklinde kaidenin üzerinde yüksek armudi gövde, gövdeye oranla daha kısa ve dar, ağza doğru genişleyerek uç kısmında dışa kıvrılan bir boyun yer alır. Kulplar omzun üst kısmında üç adettir ve üst kısımları dışa doğrudur.

Fotoğraf 30: Çok Renkli Çini Kandil İznik Yaklaşık 1580-85 yük: 29,8 cm (The Metropolitan Museum of Art. <http://www.metmuseum.org/toah/works-of-art/14.40.731>, 28.05.2012)

29.8 cm boyundaki kandil (**bkz. fotoğraf 30**) geniş sığ kaide, armudi gövde ve boyunla aynı uzunlukta ağza doğru genişleyen boyun kısmından oluşur. Gövdenin üst kısmında üç küçük kulp vardır. Boyun ile gövde arasında kalın bir bilezik yer alır.

Fotoğraf 31: Çok Renkli Çini Kandil İznik. Yaklaşık 1590-95 yük: 30,5 cm (The Cleveland Museum of Art.

http://amica.davidrumsey.com/luna/servlet/view/search?q=AMICOID=CMA_.1944.287%20LIMIT:AMICO~1~1&sort=INITIALSORT_CRN%20COCS%20AMICOID&search=Search, 28.05.2012)

16. yüzyılın sonuna tarihlenen kandilin (**bkz. fotoğraf 31**) formu kabadır. Düz bilezik şeklinde kaide, armudi gövde, kısa ve düz boyun ağıza doğru dar bir açıyla genişler. Gövde ile boyun arasında bilezik şeklinde halka yer alır. Kulplar gövdenin üst kısmında yuvarlak yapıdadır.

Kandillerin tarihsel süreçteki form özellikleri kaynaklarda, yurt içinde ve yurt dışındaki müzelerde mevcut bulunan yirmi altı adet kandil formu ile incelenmiştir.

2.2. Çini Kandillerin Kompozisyon Özellikleri

Form özelliklerini açıkladığımız kandillerin desen özelliklerine gelince her biri birbirinden farklıdır. Osmanlı dönemine ait bu kandillerin süslemeleri, renk ve kompozisyon özellikleri bakımından eşsizdir. Dini yapılarda kullanılmak üzere tasarlandıklarından diğer çini kaplarda görmediğimiz yazı unsuru kandillerde sıkça kullanılmıştır. 15. Yüzyılın sonu ve 16. Yüzyılın ilk çeyreğinde mavi beyaz süslemeli kandiller ön plana çıkar. ‘Süslemede, geometrik şekiller, helezonlar, örgü bantları, rumiler, düğümlemeler, hatailer (Çin tarzında şakayık veya nilüfer çiçek ve renzoları), kûfi ve sülüs yazılar kullanılmıştır. XVI. yy. da desenler daha stilize olmuş ve bu devir süslemelerinde daha çok natüralist çiçekler, dallar ve yapraklar kullanılmış, kûfi yazılar yerlerini sülüs hatta bırakmıştır. Bazen her iki hat bir arada kullanılmıştır. Tezyinat beyaz zemine, bazen de mavi zeminden kazanılarak yapılmıştır. Süslemede kobalt mavisinin muhtelif tonları kullanılmış, renkler ılık ve parlak, 1500 seneleri çinilerinde mavi siyaha yakındır. 1515 den sonra bu koyuluk açılmış. 1520 de ise parlak bir haldedir.’¹⁶

16.yüzyılın ikinci çeyreğinden itibaren çini kandillerde çok renkli süslemeli üslup görülür. Renkler, lacivert, beyaz, yeşil, firuze, erguvan, domates ve mercan kırmızısıdır. Bezemede genellikle natüralist çiçekler, rumi, geometrik şekiller, tepelik motifleri kullanılmıştır. ‘Kitabeler sülüs ve Talik hatla yazılmıştır. Kaligrafi çok düzgündür. Tezyinat ve yazı konturları kahverengi veya siyahtır. Yazılar Kur ’andan alınmış ayetler, Hadisler ve beyitlerdir’¹⁷

Araştırmanın konusu olan 16. Yüzyıl a ait çini kandiller bu bölümde kronolojik sıraya göre kompozisyon özellikleri ve üslup niteliklerine göre incelenerek açıklanmaya çalışılmıştır.

¹⁶ Ünal, a.g.e., 82 s.

¹⁷ Ünal, a.g.e., 89, 91 s.

Günümüzde İstanbul'da Arkeoloji müzelerine bağlı Çinili Köşkte sergilenen yaklaşık 1505 tarihli mavi beyaz kandil İznik yapımı erken örneklerdendir. (bkz. fotoğraf 32) Renk, soluk koyu ve açık mavi zeminde donuk beyazdır. Kompozisyon, kaide dâhil beş şerit ile gövde de iki, boyunda iki olmak üzere dört paftaya bölünmüştür.

Fotoğraf 32: Mavi Beyaz Çini Kandil, İznik yaklaşık 1495-1505, yük: 27,2, (Çinili Köşk müzesi, İstanbul 2012).

Fotoğraf 33: Mavi Beyaz Çini Kandilin ayak kesiti.

Kaide mavi zemin üzerinde yan yana sıralı beyaz dairesel şekiller içinde mavi noktalardan ibarettir. Kaide ile gövdenin alt kısmı arasındaki iki şeridin arası beyazdır. (bkz. fotoğraf 33)

Gövde ve boyun kısmındaki kitabelerin arasında (bkz. fotoğraf 32) mavi zeminle kaplı beyaz helezon dallar üzerinde gonca, penç ve yaprak motifleri yer alır. ‘Ağız dış kısmındaki kitabe de, *La feta illa Ali Seyfe illa Zülfikar*. (Ali’den başka pehlivan ve Zülfikar’dan başka kılıç yoktur.) ibaresi yazar. Ayak ve boğaz üzerinde *El ikbal El izzü daim* yazar.¹⁸ (bkz. fotoğraf 33, 34)

Fotoğraf 34: Mavi Beyaz Çini Kandilin boyun kısmından bir kesit.

Fotoğraf 35: Mavi Beyaz Çini Kandilin gövde kısmından bir kesit.

Gövde kısmı alttan ve üstten şeritler içinde iki zencerek motifi ile sınırlanmıştır. Kobalt konturla çizilmiş rumi, tepelik ve yaprak motiflerinin içleri yer yer sulu mavi ile boyanmıştır. Desen aynalı dört paftadan oluşturularak rumiler dairesel dalların üzerinde birbirlerini örtmeyecek şekilde yerleştirilmiştir. (bkz. fotoğraf 35)

¹⁸ Ünal, a.g.e., 83, 106 s.

Godman Koleksiyonuna ait yaklaşık 1510 tarihli mavi beyaz çini kandil İznik yapımıdır. (bkz. fotoğraf 36) Kaideden boyuna kadar alan şeritlerle beş paftaya bölünmüştür. Desenler bazı kısımlarda beyaz zemin üzerine kobalt renkte iken bazı yerlerde ise bunun tam tersidir. Motifler ve konturlar kobalt mavinin siyaha yakın tonlarındadır.

Fotoğraf 36: Mavi Beyaz Çini Kandil, İznik, yaklaşık 1510 yük:28cm - ağız çapı 17 cm. (Nurhan Atasoy, Julian Raby, **İznik**)

Fotoğraf 37: Mavi Beyaz Çini Kandilin ayak kesiti.

Kaidenin alt kısmında geçme zencerek üzerinde ise çift iplik rumi motifi yer alır. Gövdenin alt kısmında beyaz zemin üzerine şakayık ve gonca çiçek motiflerinden oluşan kompozisyon yer alır. (bkz. fotoğraf 37)

Fotoğraf 38: Mavi Beyaz Çini Kandilin kaidesinin taban kesiti.

(http://www.britishmuseum.org/research/search_the_collection_database/search_object_image.aspx, 26.05.2012)

Kandilin tabanında, kaidenin iç kısmında yıldız şeklinde geçmelerden oluşan dairesel motif yer alır. Dairenin dış kenarlarında ise palmet motifleriyle dönmüştür**(bkz. fotoğraf 38)**

Fotoğraf 39: Mavi Beyaz Çini Kandilin gövde kısmı.

(http://www.britishmuseum.org/research/search_the_collection_database/search_object_image.aspx, 26.05.2012)

Gövdenin alt kısmı çift ince şerit, üst kısmı ise zencerek motifi ile sınırlanmıştır. İçerde kalan alan boyunca yerleştirilmiş tepelik motiflerinin zemini kobalt mavi, desenler ise beyazdır. Tepeliklerin dışında kalan alanlarda ise zemin beyaz motifler kobalt mavi rengin tonlarındadır. Tepeliklerin içinde bulut motifleri ve aralarında da helezon oluşturan dallara yerleştirilmiş gonca motifinden oluşan kompozisyon vardır. Tepelik motiflerinin arasında kalan beyaz zeminli alanlarda ise geçmelerle birbirlerine bağlanmış bulut motifleri, kulpların üzerlerinde ise kobalt zemin üzerinde zencerek motifleri yer almıştır. . (bkz. fotoğraf 39)

Fotoğraf 40: Mavi Beyaz Çini Kandilin boyun kısmından bir kesit.

Boyun iki kısımdan oluşur alt kısımda beyaz zemin üzerine hatayi ve gonca çiçek motiflerinden oluşan kompozisyon üst kısımda da birbirlerine geçmelerle bağlanan üç adet yatay madalyon içersinde mavi zeminli sülüs kitabe yer alır.

‘Birinci madalyonda *Nasrun min Allah ve Fethun karibun ve Beşşir*, ikincisinde *El Müiminin Ya Muhammed*, üçüncüsünde *Allah, Muhammed, Ali (hu ?)* kitabeleri bulunmaktadır. Ali’ den sonraki kelime okunamamaktadır ve bir anlam verilememektedir.¹⁹ (bkz. fotoğraf 40)

¹⁹ Ünal, a.g.e., 106 s.

Fotoğraf 41: Mavi Beyaz Çini Kandil, İznik, yaklaşık 1510 yük :27.6 cm ağız çapı 17 cm (Nurhan Atasoy, Julian Raby, **İznik**)

Boyun ve ayaküzeri klasik zincir bantlı, diğer kısımları Çin bulutu ve Rumilerle süslü, boğaz karın üzerinde üçer madalyon da kötü sülüs hatla yazılı, boyun üzeri ve kulp etrafı altın yaldızlıdır. (bkz. fotoğraf 41) Boğazında uçları düğümlenen stilize yarım Çin bulutlarından meydana getirilmiş içerisi soluk mavi üzerine noktali madalyonlarda: 1 ci madalyonda *Ya Emamine Ali*, 2 ci madalyonda *Ya Ennebiyullah Ali*, 3 cü madalyonda *Ya Lulillahu Ali*. Karın üzerindeki iki uçları salbekli uzun kenarın ortalarından aşağı yukarı doğru yükselerek düğümlenen ve karnı çeviren halatlarla birleşen dörtgen madalyonlarda *Allah, Muhammed, Ali* yazılıdır. (bkz. fotoğraf 41) Yazılar noktali soluk mavi zemin üzerine beyazladır. Boğaz üzerindeki yazılar kûfi ve sülüs hat karışımı bir yazıdır.²⁰

²⁰ Kolsuk, a.g.e., 83 s.

Fotoğraf 42: Mavi Beyaz Çini Kandil, İznik, yaklaşık 1510 yük :28.5 cm ağız çapı 17 cm. (Nurhan Atasoy, Julian Raby, **Iznik**)

Ayaküzeri klâsik zincir ve geometrik şekillerle diğer kısımları Çin bulutu, rumî, rozas, şakayık çiçek ve dallar ile süslüdür. Ağız kenarında uçları birbirine düğümlenerek aradaki boşluğu dolduran geçmeler arasındaki yassı üç madalyonda *Allah, Muhammed, Ali* yazılıdır. Sülüs hatla yazılı bu üç madalyondaki Allah, Muhammed müsenna (karşılıklı) tarzda yazılmıştır. Üçüncü madalyonda *Ali* kelimesinden sonraki hece okunamamıştır. Bu kitabelerin altında uçları düğümlenen ve aşağı doğru uzanan hatların çevirdiği yuvarlak daire içerisinde ise kûfi hatla *Erresul ve Etteku* yazılıdır. Karın üzerinde iki rozas arasındaki uçları düğümlü iki madalyon da *Allah, Muhammed, Ali* yazılıdır.²¹ (**bkz. fotoğraf 42**)

²¹ Kolsuk, **a.g.e.**, 83 s.

İstanbul'da Arkeoloji müzesine bağlı Çinili Köşk müzesinde sergilenen bir grup mavi beyaz kandil ile aynı türden olan çini kandil British museum da bulunmaktadır. (bkz. fotoğraf 43)

Fotoğraf 43: Mavi Beyaz Çini Kandil, İznik, yaklaşık 1510, yük: 21.9 cm
(http://www.britishmuseum.org/research/search_the_collection_database/search_object_image.aspx, 23.05.2012)

Fotoğraf 44: Mavi Beyaz Çini Kandilin kaidesinin taban kesiti.

Kandilin taban kısmında bir çift şerit içinde penç motifi yer alır. Gövdenin alt kısmında iç içe sırayla bir beyaz bir mavi tepelik motifi yer alır. (bkz. fotoğraf 44) Karın alttan geçme zencerek motifi, üstten birbirine paralel sıralanmış dikey dilimler ile sınırlanmıştır. Formun altı ve boyun kısmında zemin kobalt mavi iken gövdenin orta kısmının ön plana çıkmasını sağlamak için zemin beyaz bırakılarak burada goncalar ve hatayi motiflerinden bir kompozisyona yer verilmiştir. Çiçeklerin konturları kontrast oluşturacak şekilde koyudur. Kuşkusuz formların şekli kompozisyonun yapısını belirler. Kulpların bulunduğu kısımlara hatayi çiçeklerinin ortalanmış olması kompozisyonu kusursuz tamamlar. (bkz. fotoğraf 46)

Fotoğraf 45: Mavi Beyaz Çini Kandilin gövde kısmı.

(http://www.britishmuseum.org/research/search_the_collection_database/search_object_image.aspx, 26.05.2012)

Fotoğraf 46: Mavi Beyaz Çini Kandilin gövde kısmından bir kesit.

Fotoğraf 47: Mavi Beyaz Çini Kandilin süslemesinden bir kesit.

Boğazın alt kısmında kalın bir zencerek motifi yer alır. Boynun üst kısmında geniş mavi zemin üzerinde rumiler arasında kufi yazılar yer alır. Ağız dış kenarında ortalarında dört yapraklı yonca bulunan geçmelerle bordürlüdür. . (bkz. fotoğraf 48)

Fotoğraf 48: Mavi Beyaz Çini Kandilin boyun kısmından bir kesit.

Fotoğraf 49: Mavi Beyaz Çini Kandil, İznik, yaklaşık 1512, yük: 22,3 cm (Nurhan Atasoy, Julian Raby, **İznik**)

İstanbul'da Arkeoloji müzesine bağlı Çinili Köşk müzesinde sergilenmektedir. **(bkz. fotoğraf 49)** 'Boynun üst kısmı iki zencir bant arasında tepelik ve bulut, alt kısmı ile ayaküzeri kûfi yazılı, boyun geçme motifli, karın üstü yassı kat'i zait, altı yuvarlak zencir bantla çevrili, gövde şakayık çiçek dal ve filizler ile süslüdür. Kaide ağız kenarı sırsızdır. Tezyinat karın üzerinde beyaz üzerine mavi ile diğer kısımlarda mavi zeminden kazanılmış beyazlardır.'²²

²² Kolsuk, **a.g.e.**, 81 s.

Fotoğraf 50: Mavi Beyaz Çini Kandil, İznik, yaklaşık 1512, yükseklik: 21,5 cm (Nurhan Atasoy, Julian Raby, **İznik**)

Boğazı zencir iki bant arasında stilize Çin bulutlarından meydana getirilmiş tepelik şeklinde yarım madalyonların beyaz zeminleri koyu mavi rumîlerle, mavi zeminleri bir kökten çıkan çiçek, dal, yaprak motifleri ile boyun üzeri yassı ve uçları sivri altıgenlerle, karnı şakayık çiçek, dal ve filizler ile kaide ayak üstü rumî, çiçek ve kûfi hatlarla süslüdür. Kitabeli kısım karınla bir zencir bantla ayrılmaktadır. Kaide ağız kenarı sırsızdır. Karın ve boğazın bir kısmındaki tezeyinat beyaz üzerine mavi ile diğer kısımları ise mavi zeminden kazanılmış beyazlardır.²³ (**bkz. fotoğraf 50**)

²³Kolsuk, a.g.e., 81 s.

Fotoğraf 51:Mavi Beyaz Çini Kandil, İznik, yaklaşık 1512, yükseklik: 21 cm, (Nurhan Atasoy, Julian Raby, **Iznik**)

Ağız kenarında birbirine geçmeli geometrik desenler içinde, çiçeklerden meydana gelmiş bir şerit, boğaz kısmında ve kaidenin üstünde mavi zemin üzerine beyaz stilize rumîler arasında kûfi hatla *NİYAZ* anlamına «YA REFEH», «YA SEMİG» kelimeleri seçilebilmektedir. (bkz. fotoğraf 51) Karın kısmında ise, beyaz zemin üzerinde kıvrık dallar, rumîler ve çiçek motifleriyle süslenmiştir. Ayak kısmında bir rozet motifi yer almaktadır. 16. yüzyılın ilk yarısına ait olup 2. Beyazıt Türbesinden 1885'de Çinili Köşke gelmiştir.²⁴

²⁴Hülya Tuncay, "Topkapı Sarayı Müzesi'ndeki Çini Kandilleri", **Sanat Dünyamız**, Yapı ve Kredi Bankası yay. Yıl 4, sayı 12 Ocak 1978, 11 s.

Fotoğraf 52: Mavi Beyaz Çini Kandil, İznik, yaklaşık 1512, yük: 22,5 cm,
(Nurhan Atasoy, Julian Raby, **İznik**)

Çinili Köşkte sergilenen bir grup kandil arasında yazısız olan tek örnektir. **(bkz. fotoğraf 52)** Kaide tek şerit ile tezyin edilmiştir. Gövdenin aşağısında boğaz kısmında da yer alan iki ucu sivri dilimler gövdeyi sınırlar. Gövde beyaz zemin üzerine hatayi, gonca ve şakayık motifleriyle süslenmiştir. Gövdenin alt ve üstünde iki adet şerit içinde dairesel geçmeli zencerek motifi vardır. Boğaz kısmındaki ince şeritte zeminleri beyaz içleri mavi noktalı yan yana sıralanmış daireler yer alır. Boyun kısmında dikine yerleştirilmiş yarım palmet paftaların içlerinde mavi zemin üstünde üst üste yerleştirilmiş gonca motifleri vardır. Ağız dış kenarında ise köşeli geçmeli zencerek motifi formu tamamlar.

Fotoğraf 53: Mavi Beyaz Çini Kandil, İznik, yaklaşık 1515 yük: 30 cm
(<http://www.islambook.net/bbs/archiver/showtopic-4185-3.aspx>, 24.05.2012)

Louvre Müzesinde bulunan kandilin tezyinatı sade her tarafı kaplamaktadır. Zemin mavidir. **(bkz. fotoğraf 53)** Yazılar da karın üzerindeki madalyonlardadır. Madalyonların birincisinde *Allah, Muhammed, Ebu Bekir, Ömer*; ikincisinde *Osman Ali (Hasan, Hüseyin, ?)* üçüncüsünde bir ayetin son kısmı yazılıdır.²⁵ Gövde ve boyunda zemin geniştir. Her iki kısımda da sarılma rumilerden oluşan müsenna (karşılıklı) kompozisyon vardır. Gövde de yer alan dikey kartuşların iç kısımlarının köşe ve ortalarında düğümler yer alır. Dıştaki daha büyük kartuşun zemini beyazdır. Kulpların yan kısımları süslenmiştir. Boğaz kısmında üst üste iki zencerek halkası vardır. Alttaki zencerek dairesel, üstteki ise köşelidir. Ağzın dış kenarında gonca motifleri arasında yatay içleri boş beyaz renkli kartuşlar yer alır.

²⁵ Ünal, a.g.e., 86 s.

Fotoğraf 54: Mavi Beyaz Çini Kandil, İznik yaklaşık 1515 yük: 33,2 cm (Nurhan Atasoy, Julian Raby, **Iznik**)

Yaklaşık 1515 yılına tarihlenen kandil İznik yapımıdır. ‘Kompozisyon sade ve beyaz zemin üzerine mavidir. (bkz. fotoğraf 54) Gövde ve ağız kenarındaki madalyonların içleri boştur. Boğaz üzerindeki madalyonlarda mavi zeminde *Allah, Muhammed* yazılı ve araları üç benek motiflidir. Ayaküstü meandr, boyun kısmı da zikzak ve yarım bulut şeriti ile çevrili madalyonların içleri, araları, çiçek, dal ve yaprak süslemelidir. Karın üzerinde madalyonların dört tarafındaki de diğer tezyinatın uçlarındaki geçmeler daha koyu tondadır. Kitabeli madalyonlar geçmelerle birbirlerine bağlanmaktadır.’²⁶

²⁶ Ünal, a.g.e., 86 s.

Fotoğraf 55: Çini Kandil, İznik yaklaşık 1522 yük: 36,5 cm, (Nurhan Atasoy, Julian Raby, İznik)

Çinili Köşkte sergilenen 16. yüzyıla ait kandil farklıdır. (bkz. fotoğraf 55) Yazı ve yazıları çeviren hatlardan başka hiç bir mavi tezyinat taşımaz ve tamamen beyazdır. Sonradan yazılı kısımları hariç üzerine altın yıldız süslemeler yapılmıştır. Bu tezyinatın çoğu dökülmüşse de kalanlar bir fikir vermektedir. Boyun ve gövdenin altını çeviren hadisler sülüs yazıyla yazılmıştır. ‘Boğazındaki kitabede; *Elmunafik filmescid kettayr, fil – kafes el – mümin fil mescid keessemek fil – ma’i.* (Mescit müminlere, kâfirlere kafestir.) Karın üzerindeki hadis te ise; *Kallahu tabareke ve taala ilahe el hak vel emir fe – tebareke Allah - u el ahsen el – halikin sadaka resulullah ve sadaka habibullah.*’ yazılıdır.²⁷

²⁷ Ünal, a.g.e., 107 s.

Fotoğraf 56: Çini Kandil, İznik Yaklaşık 1535-45 yük:19 cm (İsmail Ünal, **Çini Kandiller**, 85 s.)

‘Metropolitan Museum’deki kandil ilk devir İznik yapısıdır. (bkz. **fotoğraf 56**) Süsleme bakımından eşsizdir. Boyun ve kaide üstü geçme yuvarlak benek ve zencir motif şeritli diğer kısımlar kâmilan iç içe kıvrılan stilize ufak çiçekli dal ve yapraklarla helezonî süslemelidir. Bu tezyinat yazılara bir fon teşkil eder. Sülüs ve kûfî yazılar bir arada kullanılmıştır. Boğazındaki kitabe sülüs, karın üzerindeki kûfî hatladır.²⁸ Boğaz üzerinde *Ali*’yi ve *Zülfikar*’ı metheden sülüs hatla yazılmış bir kitabet, karın üzerinde ise kufî hatla yazılı kitabede *Elmülk Lillah – i Elvahid* yazar.²⁹ Kûfî kitabede harflerin uçları rumîleşmiş dekoratif bir hal almıştır. Kûfî kitabe tekerrür etmektedir. Parçada maviden başka firuze de kullanılmıştır ki eseri 1530-1540 lara tarihlemektedir.³⁰

²⁸ Ünal, **a.g.e.**, 86 s.

²⁹ Ünal, **a.g.e.**, 107 s.

³⁰ Ünal, **a.g.e.**, 86 s.

Fotoğraf 57: Çini Kandil, İznik Yaklaşık 1535-45 yük:15.3cm

(http://www.britishmuseum.org/research/search_the_collection_database/search_object_image.aspx, 25.05.2012)

British Museum'daki kandil 16. Yüzyılın ikinci çeyreğine tarihlenir. (**bkz. fotoğraf 57**) Kobalt mavi ile firuze bir arada kullanılmıştır. Kaide üzerindeki desen yıprandığından anlaşılmamaktadır. Gövdenin alt kısmındaki şerit içinde içleri beyaz daireler yan yana sıralanmıştır. Tüm zemin kobalt mavidir. Karında belli aralıklarla dikine yerleştirilmiş şemselerin içinde firuze zemin üzerine rumi kompozisyonu anımsatan mavi renkte geometrik kompozisyon vardır. Arada kalan boşluklarda ise kobalt mavi zemin üstüne beyazla şemselerin kenarlarından çıkan bahar dallarından oluşturulmuş kompozisyon yer alır. Boyun kısmında da aynı kompozisyon devam eder. Boğaz kısmında firuze renkte, ağız kısmında mavi renkte zencerek motifli şeritler vardır. Kulpların yan kısımları kobalt mavi zemin üst kısımları ise yine mavi ile beyaz zemin üzerine yatay ve üst üste yerleştirilmiş çizgilerden oluşur.

British Museum'daki kandilin kaidesinin sağlam kalan kısımdaki yazıları Türk çiniciliğini aydınlatması bakımından önemlidir. (bkz. fotoğraf 59) 'Şam işi diye literatüre geçen bu parçanın kitabesi ile İznik yapısı olduğunu kendisi tevsik etmiştir.³¹

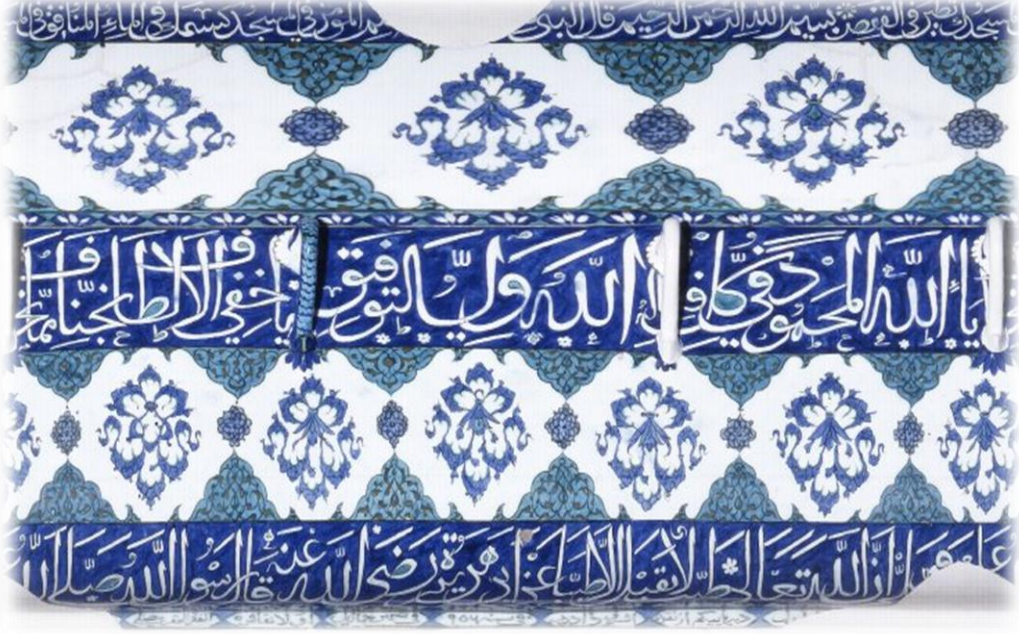
Fotoğraf 58: Çini Kandil, İznik Yaklaşık 1549 yük: 38.5cm (Nurhan Atasoy, Julian Raby, İznik)

Fotoğraf 59: Çini kandilin kaide kesiti.

³¹ Kolsuk, a.g.e., 87 s.

Kaide de kalan mevcut madalyonlardan birincisinde (*Deryaya kim İznikte*), ikincisinde; (*Eşrefzadedir*), üçüncüsünde ; (*Fi Sene 957*) yazılıdır.³² (bkz. fotoğraf 59)

Fotoğraf 60: Çini kandilin gövde kısmı.

(http://www.britishmuseum.org/research/search_the_collection_database/search_object_image.aspx, 27.05.2012)

Yazıların bulunduğu bantlar laciverttir ve sülüs hat ile yazılmıştır. (bkz. fotoğraf 60) ‘Ağız kısmındaki Hadis besmele ile başlamaktadır. Karın üzerindeki kitabe Kur ’andan alınmış bir Ayette; (*Allahu veliyyüütevfik ya hafiyyel eltaf neccina mim ma tehaf-e ya Allah El Muhammedfi küllu fialih-i*) yazmaktadır. Kaide üstündeki de bir Hadistir ve (*An ebu Hürayrete radiyellahu anhu. Kale resulullah sallallahu aleyhi ve sellem enallahe taale tayyibun la yakbelü illa tayyiben anhu*)³³ yazmaktadır.

Boğaz kısmında bant içinde karşılıklı firuze üçgenlerin oluşturduğu kobalt mavi zemin içerisinde beyaz lale tomurcukları yer alır. Gövde ile boyun kısmındaki kompozisyon aynıdır. Bordürlere dayalı yarım şemseler alt ve üstten karşılıklıdır ve düğümlerle uçlarından birbirlerine bağlanmıştır. Firuze şemselerin üzerinde siyah küçük rumi kompozisyonlar yer alır. Beyaz zemin üzerinde ise kobalt mavi bulut motifi ile oluşturulmuş kompozisyonlar yer alır. (bkz. fotoğraf 58, 60)

³² Kolsuk, a.g.e., 87 s.

³³ Ünal, a.g.e., 107 s.

Fotoğraf 61: Süleymaniye Camii Kandili, Yaklaşık 1557 yük: 48.2cm
(<http://collections.vam.ac.uk/item/O9232/lamp-unknown/>, 25.05.2012)

Gününün en önemli yapısı için hazırlanan bir objeye uygun olarak, Süleymaniye Camii kandili gerek örnek ve desen gerekse renk tonu değişimi yönünden nereden bakılırsa bakılsın deneysel bir niteliktedir. (bkz. fotoğraf 61) Daha sonra çok az taklidi yapıldığına bakılırsa sonucun pek te başarılı olduğu söylenemez. ‘Kil kırmızısının kullanıldığı tarihlenebilen en erken parça, tahminen 1557’de Süleymaniye Camii açıldığı sırada yapılmış olan kandildir.³⁴ Süleymaniye kandili çok renkli üslupta tezyin edilmiştir. Bütün zemin kobalt mavisidir. Hatayi, penç ve kapalı rumi kompozisyonlar bir arada kullanılmıştır. Kapalı rumi kompozisyonların içinde kil kırmızısı kullanılmıştır. Kırmızı alanların ortasında yer alan hatayiler siyahtır. Kulpların arasındaki yarım dairelerde aynı kompozisyon küçültülerek uygulanmıştır. Boynun alt kısmındaki kitabede *Ayetül Kürsi* yer almaktadır. Üst kısım ise firuze renkli yaprak ve penç motifleri ile süslenmiştir. Ağız dış kenarında firuze renkli bant içinde helezon dallarla dönülmüş rumi kompozisyon yer alır.

³⁴ Nurhan Atasoy ve Julian Raby, a.g.e., 224 s.

Fotoğraf 62: Çok Renkli Çini Kandil, yaklaşık 1560-70 yük: 48 cm (Çinili Köşk müzesi, İstanbul 2012).

Boyutça büyük çok renkli kandilin bezemesinde kobalt zemin üzerinde iri Hatayi, penç, saz yaprak ve gonca gül motifleri kullanılmıştır. Desenlerin ve yazıların konturları kalın ve siyahtır. Süslemede koyu yeşil, kırmızı ve firuze bolca kullanılmıştır. **(bkz. fotoğraf 62)** Çiçekleri taşıyan dallar sade ve açıktadır. Yarım daire kabartmalarda firuze zemin üzerine dairesel dallarda tek renk siyah rumîler yer alır. Kabartmaların kenarlarında ve omuzda daireyi tamamlayan yarım kartuşlardan oluşan bordür döner. ‘Boğaz üzerinde iri ve sülüs hatla beyaz olarak kelimeî tevhit; *La İlahe İllallah Muhammeden Resullullah* yazılıdır. Yazı için saha kâfi gelmediğinden son kelimenin (Resullullah) bazı harfleri kitabenin üst kısımlarına sıkıştırılmıştır. Boğazda boş kalan yerler, üzerleri kırmızı puanlı küçük büyük rozetlerle doldurulmuştur.³⁵ Boğaz ve ağız dış kenarında beyaz renkte içleri kırmızı zencerek motifleri yer alır.

³⁵ Kolsuk, a.g.e., 86 s.

Fotoğraf 63: Çok Renkli Çini Kandil, yaklaşık 1560-70, yük: 49 cm. (Nurhan Atasoy, Julian Raby, **Iznık**)

49 cm yüksekliğindeki kandil bir önceki örneğe benzer. **(bkz. fotoğraf 63)** Kaidesi beyaz zeminde kıvrımlı dal üzerine yaprak ve küçük çiçeklidir. Gövde ve boyunda zemin kobalt mavisi yarım dairelerde ise beyazdır. Bezemede firuze, yeşil ve kırmızı bolca kullanılmıştır. Konturlar kalın ve siyahtır. Gövde de iri hatayı ve pençler sade bir kompozisyonda yer alır. Dallar beyaz renktedir ve üzerlerinde yer yer küçük çiçek ve yapraklar vardır. İri çiçek ve yarım dairelerin arasında beyaz içleri kırmızı çiçekli saz yapraklar yer alır. Yarım küreler ve omuz kenarında içleri kırmızı benekli beyaz yarım kartuşlar yer alır. Aynı kartuş boğaz kısmında beyaz zemin üstüne içleri firuzeli ve kırmızı beneklidir. ‘Boğaz üzerinde iri, güzel sülüs hatla ve beyazla (*Allahümme Ya Müfettihebvab İftah.....*) yazılıdır. Kitabenin son kısmı saha kâfi gelmediğinden (*Lena Hayrülbab*) yazılmamıştır.’³⁶ Ağız dış kenarındaki şeritte araları kırmızı firuze renkli zencerek motifi yer alır.

³⁶ Kolsuk, a.g.e., 86 s.

Fotoğraf 64: Çok Renkli Çini Kandil, İznik Yaklaşık 1570-75, yük: 43,4 cm.
(Nurhan Atasoy, Julian Raby, **İznik**)

British Museum da bulunan kandilin tezyinatı çok sadedir. **(bkz. fotoğraf 64)** Kalın sülüs yazılar boğaz ve gövdeyi kaplar, bitişik yaprak ucu daire ve yıldız motifler boşluklara serpiştirilmiştir. Yazılar lâcivert zeminde beyazdır. Boyun üzerindeki kitabede kelime’i Tevhid, karın üzerinde ise tesbih duası (*Subhanellahi vel’hamdülillahi vela illahe illa hu vallahu ekber ve la havle ve la kuvvete*) ayeti yazılıdır.³⁷ Kulpların üzeri genelde formların boynunda ve ağız dış kenarında gördüğümüz zencerek motifleri ile mavinin tonlarında bezenmiştir.

³⁷ Ünal, **a.g.e.**, 93, 108 s.

Fotoğraf 65: Çok Renkli Çini Kandil, İznik. Yaklaşık 1580-85, yük: 26,5 cm.

(Nurhan Atasoy, Julian Raby, **İznik**)

Tevfik Kuyaş Koleksiyonundaki kandilin tezyinatı çok sadedir. **(bkz. fotoğraf 65)** Ayaküzeri ve ağız kenarındaki uçları kıvrık yapraklar şeriti ile kitabe bandının bulunduğu kısım müstesna, diğer kısımlar, uçları sivrilmiş ve birbirlerine bitişik madalyon şeritleriyle çevrilmiştir. Çok stilize, yarım Çin bulutlarından meydana getirilmiş madalyonların konturları kiremit kırmızısı, her şeridin içi de sıra ile açık mavi ve açık yeşil dalga motifleriyle doldurulmuş, aşağı doğru sivri taraflar boyanmamış şeffaf sır ile beyaz bir şekil almıştır. İbranice kitabe, beyaz üzerine siyahladır. Harfleri tanımayan İznikli çömlekçi yazıyı boğaz kısmına çok güzel istif etmiş, fakat ters olarak koymuştur. Okumak için kandili ters çevirmek lâzımdır, Birinci madalyonda: *Sale Doh* : (*Kardeş, azize, ihâe*) ikincide: *ve A Hoti* : (*Kız kardeşim*) Üçüncüde ise: *Sidra veya Sidara* : (*Kitab-ı Mukaddes'in başındaki beş kitaptan bir paragraf.*) yer almaktadır.³⁸

³⁸ Ünal, a.g.e., 96, 97 s.

Fotoğraf 66: Çok Renkli Çini Kandil İznik Yaklaşık 1580 yük: 29,5 cm. (Nurhan Atasoy, Julian Raby, **Iznık**)

Gülbenkyan koleksiyonunda bulunan kandilin bezemesi seyrek ve sadedir. **(bkz. fotoğraf 66)** Kaidenin üzerinde geniş kırmızı bir şerit, gövde ve boyunda sırayla uçları aşağı ve yukarı bakan tepelik motifleri yer alır. Beyaz zemin üzerinde tepeliklerin içleri kobalt mavi kenarları kırmızı şeritlidir. Gövde deki tepeliklerin içlerinde ortabağı andıran motifler yer alır. Boyun kısmındakilerde ise tepeliklerin küçükleri yer alır ve merkezleri kırmızı beneklidir. Boğaz kısmında şerit içinde dairesel içleri kırmızı zencerek motifi yer alır. Ağız dış kenarındaki şeritte mavi zeminde içleri kırmızı benekli yarım kartuşlar vardır. Kulplar firuze renklidir. Konturlar kalın ve siyahtır. Bezemede kobalt mavi, kırmızı ve firuze kullanılmıştır.

Fotoğraf 67: Çini Kandil, İznik. Yaklaşık 1580 yük: 44 cm, . (Nurhan Atasoy, Julian Raby, **Iznik**)

British Museum da bulunan kandilin yüksekliği 44 cm dir. (**bkz. fotoğraf 67**) Gövde ve boyna simetrik şekilde yerleştirilmiş aynı çapta dairelerin kenarlarında yarım kartuşlar, içinde düğüm ustası motifinde gördüğümüz düğümler ve iç içe geçmiş üçgenlerden oluşan altı kollu yıldız figürü yer alır. Zemin beyazdır motifler rozet şeklinde birbirinden bağımsız yerleştirilmiştir. Dairelerin aralarında daha ufak çapta rozet pençer konumlandırılmıştır. Gövde ile boyun arasındaki bordürde çift iplik rumi, ağızdaki bordürde de iç içe geçmiş zencerek motifi yer alır. Kaidenin üzerinde ince bir şerit yer alır. Konturlar yer yer kalın ve siyaha yakın bir mavidir. Bezemede mavi rengin tonları kullanılmıştır.

Fotoğraf 68: Çok Renkli Çini Kandil İznik Yaklaşık 1580-85 yüksek: 32,2 cm. (Walters Art Museum, <http://art.thewalters.org/detail/28411/mosque-lamp/>, 28.05.2012)

32.2 cm yüksekliğindeki kandil Walters Art Museum'da bulunmaktadır. (**bkz. fotoğraf 68**) Tüm zemin beyazdır. Kaidenin üzerinde tek şerit beyaz çizgi vardır. Karının alt kısmında uçları sivri içleri kobalt mavi ve kırmızı renkli tepelikler yer alır. Gövdenin üst kısmında içleri kobalt mavi ve kırmızı yarım kartuşlar, boğaz kısmında da kalın kırmızı bir şerit yer alır. Konturlar kalın ve siyahtır. Bezemede siyah, kobalt mavi, kırmızı ve yeşil kullanılmıştır. Gövde ve boyundaki siyah renkli iri sülüs yazı istiflerinde '(Allah - Muhammed) ve dört İslam halifesinin (Ebu Bekir, Ömer, Osman, Ali)³⁹ isimleri yazılıdır. Ağız dış kenarında beyaz renkte içi kırmızı zencerek motifi yer alır. Gövde kısmındaki yazıların üst tarafında rozet şeklinde büyük bulut motifleri kobalt mavi, yeşil ve kırmızıdır. Kulplar mavi yanlarındaki dişli saz yapraklarda yeşildir. Boyun kısmında yazıların aralarına rozet şeklinde saz yapraklar ve küçük pençer yerleştirilmiştir.

³⁹ <http://art.thewalters.org/detail/28411/mosque-lamp/>, 30.05.2012

Fotoğraf 69: Çok Renkli Çini Kandil İznik Yaklaşık 1580-85 yük: 29.8 cm (The Metropolitan Museum of Art. <http://www.metmuseum.org/toah/works-of-art/14.40.731>, 28.05.2012)

Metropolitan Müzesinde bulunan renkli kandilde dekor daha sade ve zemin beyazdır. **(bkz. fotoğraf 69)** Tezminatı tepelik motifleri (Ağız kenarı ve boyunda), zencir, rumî, çiçek ve yaprak teşkil eder. Boyundaki dekor bir kökten çıkan ve etrafı çeviren yapraklardan ibarettir. Karın üzerindeki ve kulp aralarındaki tezminat, yukardan aşağı doğru sarkan ve kıvrılarak madalyonu teşkil ile arasındaki stilize çiçeklerden ibarettir. Kulp altlarındaki tezminat boğazdakilerin aynıdır.⁴⁰ Bezemede kobalt mavi tonları, kırmızı ve turkuaz renkler kullanılmıştır.

⁴⁰ Kolsuk, a.g.e., 87 s.

Fotoğraf 70: Çok Renkli Çini Kandil İznik. Yaklaşık 1590-95 yük: 30.5cm (The Cleveland Museum of Art. The Cleveland Museum of Art.

http://amica.davidrumsey.com/luna/servlet/view/search?q=AMICOID=CMA_.1944.287%20LIMIT:AMICO~1~1&sort=INITIALSORT_CRN%20COCS%20AMICOID&search=Search, 28.05.2012)

16. yüzyılın son çeyreğine ait kandil The Cleveland Museum'da bulunmaktadır. (**bkz. fotoğraf 70**) Süslemede natüralist üslupta motifler kullanılmıştır. Gövde alt kısmına yerleştirilmiş saksıdan çıkan karanfil çiçekleri altta gonca şeklindedir. Zarif dallar ve yaprakların arasına yerleştirilmiş karanfil çiçekleri gövdenin ana şemasını oluşturur. Saksının iki yanından içe doğru kıvrılarak yükselen sümbül çiçekleri ana motif şemasını destekler. Kulpların tamamı turkuaz renklidir ve iç kısımlarında küçük rumi kompozisyonlar ve bulut motifinden kesitler yer alır. Boyun kısmında aynı kompozisyon devam eder fakat çiçek dalları boğazdaki şeritten çıkar. Boğaz kısmındaki bantta mavi zemin içinde içleri beyaz araları kırmızı zencerek motifi vardır. Ağız dış kenarındaki bantta ise mavi zeminde içleri beyaz ortası kırmızı benekli yarım kartuş motifleri yer almaktadır. Bezemede kobalt mavi, kırmızı ve turkuaz renkler kullanılmıştır.

2.3. Çini Kandillerin Teknik Özellikleri

16. yüzyıl İznik çinilerinin zirve noktasıdır. Çini kandillerde tüm çini eserleri gibi bu gelişmeden etkilenmiştir. Çininin ana malzemesi hamurdur. Doğada bulunan veya yapay olarak üretilen beyaz kil, silika ve frit gibi maddelerin çeşitli işlemlerden geçirilerek belli oranlarda karıştırılmasıyla oluşturulmuştur.

1510 -1600 arasındaki en parlak döneminde İznik fritli kaplarının en belirgin özelliği kurşunca zengin frittir. Tipik İznik hamurunun silikayla homojen biçimde karıştırılıp az miktarda kil ile eritilmiş kurşunca zengin camın bağlayıcı dokusuna ya da evresine sahip olduğu görülür. Bu doku silikayla kaynaşmış az miktarda kilin varlığıyla elde edilmiştir. Camsı evre için kullanılan terim 'frittir'(bir tür sırça); tam olarak cam ve sır yapımında kullanılan yarı camlaşmış birincil hammadde anlamına gelir. Bu fritlenmiş seramikler İÖ 2. binyılda Mısır ve Avrupa'da yapılan fayanslarla benzer özellikleri vardır. Bazı örneklerin camsı ağ örgü ile bağlanan silika kristal özünden oluştuğu görülür. Ancak bu bileşimin Akdeniz ülkelerinde 'majolika' olarak anılan ve bir tür ince seramik olan fayansla karıştırılmaması gerekir.⁴¹

Kurşun-alkali fritli İznik seramiklerinin sıkı bir dokusu vardı ve iyi biçimlendirilmişti. Bu da kurşunca zengin yumuşak, yoğrulabilir cam ağ örgüsüne sahip bu tür bir seramikten beklenen bir özellikti. Ayrıca kireç-alkali fritli hamura göre genişleme ve küçülmeye de daha dirençliydi. Bu kaplarda ön fırınlama yapıldığına ilişkin bir ipucu yoktur.⁴²

Hamurun yapısındaki yüksek silika oranına karşın bileşime katılan düşük orandaki demir oksitten dolayı hamur, bejimsi bir renk alır. Boyanın uygulanacağı parlak, beyaz bir zemin elde etmek için, parçanın yüzeyi ince bir tabaka astarla kaplanırdı. Astar hamurla aynı yapıya sahipti ama içinde demir artıkları bulunmaması için katkı malzemesi özenle seçiliyor ve öyle hazırlanıyordu. Ayrıca, daha ince öğütülüyordu. Tuval üzerindeki astar gibi sırlama için iyi bir zemin oluşturacak pürüzsüz ve beyaz bir yüzey elde edilmeye çalışılıyordu. İznik seramiklerinin ünü desenin yoğunluğu ve renklerin parlaklığından kaynaklanır. Bu kadar zengin renklerin yalnız mavi, türkuaz, yeşil, siyah, mor, kırmızı, ender olarak da gri ile elde edilebilmiş

⁴¹ Nurhan Atasoy ve Julian Raby, **a.g.e.**, 65 s.

⁴² Nurhan Atasoy ve Julian Raby, **a.g.e.**, 65 s.

olması şaşırtıcıdır. Çömlekçi bu renklerin parlaklığını boyarken göremezdi. Ancak fırınlandıktan sonra bu parlaklığı kazanırlardı. Bulanık bir gri fırınlandıktan sonra parlak bir tona dönüşüyordu. Dolayısıyla çömlekçi boyama sırasında sonuçtaki çok renkliliği yalnızca düşleyebiliyordu. Bütün renkler boyarmadde (pigment) ile cam frit yaş öğütme yöntemiyle karıştırılıyordu. En önemli İznik rengi kobalt oksitten elde edilen maviydi.⁴³

Renklerin desenin dışına taşmasını önlemek için İznikli ustalar dış çizgiden yararlanıyordu. 1530'lara değin bu iş için yoğunlaştırılmış kobalt kullandılar. Koyu tonda olan ve yoğunluğundan ötürü hafifçe kabarık duran bu renk daha az akıcıydı ve dış çizgi işlevini iyi görüyordu. 1540'tarda dış çizgilerde grimsi yeşil kullanılmaya başlandı ve bu uygulama 1550'lerin sonlarında krom ve spinel mineralinden elde edilen koyu siyah bulununcaya değin sürdü. Siyah. 1540 ve 50'lerde kısa bir süre öbür renkleri sınırlayıcı dış çizgi olarak kullanıldı. Günümüze ulaşan küçük bir grup siyah dış çizgili kaptan üçü özenle boyanmış lale goncası motifi ile bezelidir. Bu grup biçim ve bezeme açısından 1540'ara tarihlenmiştir. İstanbul'daki Süleymaniye Camisinden gelen kandilde de benzer bir işçilik olmasına karşın bu uygulamanın çok yaygın olmadığı düşünülür.⁴⁴ (bkz. fotoğraf 71)

Kırmızı sıraltı renkleri içinde belki de en zor elde edilen renktir. Bazı İznik seramiklerinde görülen parlak domates (ya da mercan) kırmızısına başka hiçbir seramik geleneğinde rastlanmamıştır. Hafifçe kabarık olan bu kırmızı Sırla kaplandığında bombelendiğinden olağanüstü görsel bir etki uyandırır.⁴⁵

⁴³ Nurhan Atasoy ve Julian Raby, **a.g.e.**, 57 s.

⁴⁴ Nurhan Atasoy ve Julian Raby, **a.g.e.**, 57 s.

⁴⁵ W.D Kingery, P Wandiver, **Ceramic Masterpieces Art, Structure and Technology.** New York, London, 1986, 136 s.

Fotoğraf 71: Süleymaniye Camii Kandili, Yaklaşık 1557 yük: 48.2cm
(<http://collections.vam.ac.uk/item/O9232/lamp-unknown/>,25.05.2012)

Bu camısı boyalarla bezeme yapıldıktan sonra, kap saydam, renksiz bir sırta kaplanırdı, İznik de kullanılan sır, fritli hamur gibi, kurşun-alkali kalay karışımı idi. Ancak kurşun (mürdesenk) oranı kurşun-kireç alkaliden oluşan fritli hamurda %50 iken sırda yalnızca %30 du. Yani hamur ve sırda kullanılan fritler ayrıydı. Sırda ayrıca %4-7 oranında kalay oksit de vardı. Kalay oksidin genellikle 'matlaştırıcı' etkisi olduğundan, bu uygulama ilk bakışta ilginç gelebilir. Ancak İznik sırlarında kalay, çoğu kez eriyik durumunda kaldığından, sırnın saydamlığını etkilememiştir.⁴⁶

Günümüze kadar kalitesini korumayı başarabilen 16.yüzyıl İznik çinilerinin bu özelliği tesadüf değildir. Bir kaç yüzyıla yayılan araştırma ve keşifler çinilerin kalitesini aşamalarla arttırmıştır. İznik çinileri arasında 16.yüzyıla ait mavi beyaz İznik çinileri için Can Kerametli şu tarifi yapar; 'Mavi - Beyazların hamurları beyaz ve serttir. Porselene benzer ancak porselen gibi ışığı geçirmez. Sırları çok ince, renksiz, şeffaf, parlak ve tertemizdir. Pişirme sonucu çatlakları yoktur. Zeminleri ister beyaz ister mavi olsun, desen ve kompozisyonları öne fırlatan bir katılığı sertliği vardır.'⁴⁷

Mavi beyazlardaki aynı kaliteyi 16.yüzyılın son çeyreğine kadar çok renkli kandillerde de görmek mümkündür. Sır altında renkler harikulade canlıdır. Astarlı zemin beyaz ve pürüzsüzdür. Sır sert ve çatlaksızdır. Çini ve seramik ham maddelerinin müthiş uyumu sayesinde İznik çinileri tüm fiziki şartlarda yapısından hiç bir şey kaybetmeyerek günümüze kadar ulaşmıştır.

⁴⁶Nurhan Atasoy ve Julian Raby, **a.g.e.**, 59 s.

⁴⁷Can Kerametli "15. 16. yy. Mavi Beyaz Osmanlı Seramikleri", **Antika Dergisi**, Eylül 1985, 6 s.

3.1. Yeni Kandil Formu Önerileri

Çini kandiller geçmişte dini yapılarda kullanılmak üzere özel üretilmiş formlardır. İlk aşamada aydınlatma işlevini yerine getirmiş olsalar da cam kandillerle rekabet edememiş ve süs eşyası olarak kullanılmışlardır. Nurhan ATASOY ve Julian RABY'nin *İZNIK* kitabında çini kandillerin akustik amaçlarla “özellikle dua okunan bölümün üstünde bir küme olarak asıldıklarını ve sesin yankısını azaltma gibi bir işlevi olduğundan bahsedilmektedir. Fakat günümüzde birçok İznik seramik formu gibi kandillerinde tıpkı üretimleri sadece süs amaçlı üretilmektedir. İşte bu aşamada geçmişte sadece dini mimaride kullanılan çini kandilleri bu gün çağın sosyal- kültürel ihtiyaç ve beğenisine hitap eden daha geniş bir kullanım alanına sahip hem işlevsel hem de gelenekselden ilham alan tasarımlar ortaya koymak amacıyla yeni kandil formları tasarlanmıştır.

Tezin uygulama konusu günümüze yeni kandil formu önerileridir. Bu bağlamda yapılan tasarımlar çini kandillerin geçmişteki işlevleri düşünülerek özgün yeni form özellikleriyle kurgulanmıştır. Form önerileriyle birlikte farklı işlevsel özelliklerde düşünülmüştür. Tasarlanıp üretimi yapılan yeni kandil formları geçmişteki görevinden farklı olarak abajur niteliğinde tasarlanmıştır. Tasarım aşamasındaki ana fikir temel de aydınlatma olmakla birlikte dekoratif bir unsur niteliği de düşünülmüştür.

3.2. Uygulama Süreci

Uygulamaların tümü Menemen yöresinin kırmızı çömlekçi çamuru ile çömlekçi çarkında şekillendirilmiştir. Süslemede ajur ve mühür baskı teknikleri kullanılmıştır. Şekillendirme tamamlandıktan sonra 980° C de ön pişirimi yapılan formlar artistik ve endüstriyel sırlar ile sırlandıktan sonra 1050° C de sır pişirimi yapılmıştır.

3.3. Dekor Tekniđi

Uygulamaların tümünde Ajur tekniği tercih edilmiştir. Ajur dekorları, seramik ve çini formların şekillendirilme işleminden sonra, "...çamur yaş iken yüzey üzerinde kesilerek açılan deliklerden ya da kafes gibi düzenli boşluklardan desenlerin oluşturulması ile gerçekleştirilen dekorlama yöntemidir.⁴⁸

Ajur tekniği hem aydınlatma hem de dekoratif bir unsur olarak formların üzerinde uygulanmıştır. Geleneksel Türk sanatlarımızda kullanılan motifler ve sembollerden yararlanılmıştır. Ayrıca bazı formlarda günümüz malzemelerinin sunduğu avantajlardan yararlanılarak fırınlanmadan uygulanabilen altın yaldız niteliğinde malzemeler de kullanılmıştır.

⁴⁸S.Sibel Sevim, **Seramik Dekorları**, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2003, 78 s.

3.4. Uygulamalar

Fotoğraf 72 Seramik Abajur, 40,5 x 30 cm, 2012.

Fotoğraf 72: Menemen çömlekçi çamuru ile çömlekçi çarkında şekillendirilmiştir. Alt kısmı açıktır. Formun gövdesinde üç ayrı alanda altı kollu yıldız motifi üçgen şema kompozisyonunda ajurlanmıştır. Form püskürtme yöntemi kullanılarak mat beyaz renk ile sırlanarak fırınlandıktan yapıldıktan sonra formun en üst kısmındaki kaideye uygun olarak pirinçten tasarlanmış alem yerleştirilerek form tamamlandı.

Fotoğraf 73: Seramik Abajur, 25,5 x 19 cm, 2012.

Fotoğraf 73: Menemen çömlekçi çamuru ile çömlekçi çarkında şekillendirilmiştir. Alt kısmı açıktır. Formun gövdesini dönerek saran şerit içinde çintemani deseni kullanılarak kompozisyon oluşturulmuştur. Ayrıca yine gövde üzerine yerleştirilmiş üç küçük plaka üzerinde çintemani deseninin rölyefi bulunmaktadır. Şerit ve plakalar artistik sır ile sırlanmıştır. Geri kalan kısım ise terracotta bırakılmıştır.

Fotoğraf 74: Seramik Abajur, 24 x 20 cm, 2012.

Fotoğraf 74: Menemen çömlekçi çamuru ile çömlekçi çarkında şekillendirilmiştir. Alt kısmı açıktır. Çintemani deseni formun üzerine serbest kompozisyonda tasarlanmıştır. Forma renkli astar uygulandıktan sonra ön pişirimi yapılmış daha sonra şeffaf sır ile sırlanan form ikinci pişirimi yapılarak tamamlanmıştır.

Fotoğraf 75: Seramik Form, 32,5 x 15, 5 cm, 2012.

Fotoğraf 75: Menemen çömlekçi çamuru ile çömlekçi çarkında şekillendirilmiştir. Kaide kısmı elde şekillendirilerek forma monte edilmiştir. Formun ön kısmında yer alan plakalar ve kaide astarlanarak şeffaf türkuaz renk ile sırlanmıştır. Geri kalan terracotta kısım islenerek form tamamlanmıştır.

Fotoğraf 76: Seramik Abajur, 32 x 21 cm, 2012.

Fotoğraf 76: Menemen çömlekçi çamuru ile çömlekçi çarkında şekillendirilmiştir. Kaidenin altı açıktır. Gövde üzerine dudak içinde çintemani deseni yerleştirilerek kompozisyon tamamlanmıştır. Formun kaidesinde ağız ve ajurlu kısmında artistik sır kullanılmıştır. Geri kalan kısım terracotta bırakılarak form tamamlanmıştır.

Fotoğraf 77: Seramik Abajur, 27, 5 x 18 cm, 2012.

Fotoğraf 77: Menemen çömlekçi çamuru ile çömlekçi çarkında şekillendirilmiştir. Kaidenin altı açıktır. Gövde üzerine dudak içinde çintemani deseni yerleştirilerek kompozisyon tamamlanmıştır. Formun kaidesinde ve ajurlu kısmında artistik sır kullanılmıştır. Geri kalan kısım oksitlenip terracotta bırakılarak form tamamlanmıştır.

Fotoğraf 78: Seramik Abajur, 27, 5 x 20 cm, 2012.

Fotoğraf 78: Menemen çömlekçi çamuru ile çömlekçi çarkında şekillendirilmiştir. Alt kısmı açıktır. Gövde çintemani desenleri ile ajurlanmıştır. Ağız kısmı açıktır ve dilimlere ayrılarak içleri ajurlanmıştır. Artistik sır ile sırlanan form sır pişirimi yapılarak tamamlanmıştır.

Fotoğraf 79: Seramik Abajurlar, sağdan sola; 12 x10 - 10, 5 x 7, 5 – 6, 5 x 6,5 – 12 x 10 cm, 2012.

Fotoğraf 79: Menemen çömlekçi çamuru ile çömlekçi çarkında şekillendirilmişlerdir. Alt kısımları açıktır. Serbest şekilde ajurlanıp mat beyaz renk ile sırlanmıştır. Kandil formu geleneksel form a sadık kalarak tasarlanmıştır. Seramik abajurlara küçük birer örnek olarak düşünülmüştür.

SONUÇ

Geçmişte aydınlatma aracı olarak üretilmiş ve dini yapılarda kullanılmış olan çini kandiller tarihsel süreçte form, teknik, kompozisyon ve özellikle işlev niteliği bakımından değişikliğe uğrayarak varlıklarını sürdürmüşlerdir. Araştırmamızda 16.yüzyıl ile sınırlandırılan çini kandiller Türk çini sanatı ile paralel olarak en parlak dönemini yaşamıştır. Bu yüzyılda formlar daha itinalı şekil alarak boyutlar büyümüş yüzyılın ilk çeyreğinde görülen mavi beyaz bezemenin yanı sıra yüzyılın ikinci yarısından itibaren çok renkli üslup eklenmiştir. Diğer çini kaplardan farklı olarak kandil formlarında yazı unsuru bolca kullanılmıştır.

Gelişen malzeme çeşitliliği ile beraber çini kandiller cam türleriyle rekabet edememiş yeteri kadar aydınlatma sağlayamadıklarından dolayı işlevsel niteliği değişmiş camilerde namaz kılınan alanların üzerinde süs olarak kullanılmışlardır. Nurhan Atasoy ve Julian Raby'nin Iznik kitabında bu kandillerin aynı zamanda sesin yankısını arttırmak amacıyla da kullanıldıklarından bahsedilmektedir. Geçen zaman içinde aydınlatma alışkanlıklarının değişmesi gelişen teknoloji ile beraber farklı bir hal alarak diğer tüm geleneksel aydınlatma elemanları ile beraber çini kandillerin de sonunu getirmiştir.

Bu gün çini kandilleri yurt içinde ve yurt dışındaki müzelerde tarihi sanat eserleri olarak görmekteyiz. İşte bu bağlamda yeni kandil formu önerileri sunularak, kültürümüzün izlerini aydınlatma tasarımlarında görmek, geleneksel form ve desenlerden istifade etmek tasarımcılara yeni bir çizgi getirecektir. Ayrıca, aydınlatma araçlarıyla hemen her mekâna kolaylıkla girebilecek olan bu tasarımlar çini kandillere ve geleneksel desenlerimize yabancılaşmanın önüne geçmesini sağlayacaktır. Farklı bir bakış ve kültürel kimlik kazandırarak, sıradanlığı yok edecektir.

Bir dönemin en önemli ve etkili formlarından olan kandiller bu gün yerini birçok teknolojik araca bırakmıştır. Tasarımlar bakıldığında bu gün bütün mekânlara girebiliyor, hem fonksiyon hem de görsellik açısından geçmişe göndermeler yapabiliyorsa, bakıldığında hem geçmişten hem de bu günden izler gösterebiliyorsa amaçlanan hedefe ulaşılmıştır denebilir. Güzel sanatlar fakültesinde tasarım eğitimi

almış bir birey olarak geleneksel ile modern bir potada yoğurabilmek, geçmişle bu günü bir forma aktarabilmek temel amaçlarım arasındadır.

Sonuç olarak yirmi altı adet kandil formu incelenmiş, form ve desen özellikleri ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Form özellikleri kaynakların ve müzelerin bilgisi ışığında yazılmıştır. Desen özellikleri ve üzerindeki kufi, sülüs yazıların çözümlenmesi de ele alınarak ayrıntılı bir araştırma yapılmış ve aktarılmıştır.

KAYNAKÇA

- ALTUN, Ara; **XVI. Yüzyılda Osmanlı Çini ve Seramikleri**”, **Osmanlı İmparatorluğu’nun Doruđu 16.Yüzyıl Teknolojisi**, İstanbul 1999.
- ATASOY, Nurhan ve Raby Julia; **Iznik, The Pottery of Ottoman Turkey**, Alexandra Press in London 1989.
- BAKIR, T.S. **İznik Çinileri ve Gülbenkyan Koleksiyonu**, Kùltür Bakanlığı yay.
- GÜLEN, Vahap; **İznik Çini Formları; Araştırma Raporu**, D.E.Ü. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 1993.
- <http://art.thewalters.org/detail/28411/mosque-lamp/>, 30.05.2012.
- KERAMETLİ, Can "15. 16. yy. Mavi Beyaz Osmanlı Seramikleri", **Antika Dergisi**, Eylül 1985.
- KİNGERY, W.D and Wandiver, P; **Ceramic Masterpieces Art, Structure and Technology**, New York, London, 1986.
- KOLSUK, Asuman; “Osmanlı Devri Çini Kandilleri”, **Türk Etnografya Dergisi**, sayı: XV Türk Tarih Kurumu Basımevi Ankara 1976.
- LANE, Arthur; **Ars Orientalis**, Vol.2, Ottoman Pottery of Iznik, 1957.
- ÖNEY, Gönül; **Başlangıcından Bugüne Türk Sanatı Türk Çini ve Seramik Sanatı**, Türkiye İş Bankası Kùltür Yay.
- ÖNEY, Gönül; **Türk Çini Sanatı**, İstanbul, 1976.

- ROGERS, Michael; **A Group of Ottoman Pottery in the Godman Bequest**, The Burlington Magazine, Vol. 127, No. 984 (March. 1985).
- SEVİM, S.Sibel; **Seramik Dekorları**, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2003.
- SOYHAN, Cihat; **Türk Çini Sanatı**, Refioğlu.yay. İstanbul.
- TUNCAY, Hülya; “Topkapı Sarayı Müzesi’ndeki Çini Kandilleri”, **Sanat Dünyamız**, Yapı ve Kredi Bankası yay. Yıl 4, sayı 12 Ocak 1978.
- ÜNAL, İsmail; **Çini Kandiller**, Türk Sanatı Araştırma ve İncelemeleri II. İstanbul.1969.
- WALTER, B. Denny; **İznik The Arthistory of Ottoman Ceramics**, Thames & Hudson (January 31, 2005).

ÖZGEÇMİŞ

Ad, Soyad: Emre ATIRCIOĞLU.

Doğum yeri ve yılı: İstanbul, 1985.

Yabancı Dil: İngilizce.

Eğitim:

Lisans: 2008, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Geleneksel Türk Sanatları Bölümü, Çini Anasanat Dalı

Lise: 2002, Koca Sinan Lisesi.

İş tecrübesi:

2008-2010, Vii Sanat Cahide Erel Sanat Atölyesi. Ltd.Şti.